

RIIGIKOHUS

RIIGIKOHUS
ÕIGUSTEABE OSAKOND

MÕISTLIK MENETLUSAEG TSIVILKOHTUMENETLUSES

Kohtupraktika analüüs

Margit Vutt
kohtupraktika analüütik

Maarja Lillsaar
kohtupraktika analüütik

Tartu
9. mai 2011

Sisukord

1. Mõistlik menetlusaeg Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas	3
2. EIK-s menetletud kohtuasjad, milles EIK on leidnud, et Eesti on rikkunud mõistliku menetlusaja nõuet tsiviilkohtumenetluses	7
3. Menetluse kestuse monitooring ja viivituste põhjused Eesti kohtutes	9
4. Menetlusdokumentide kättetoimetamine – möödapääsmatu, kuid keeruline ja aeganõudev menetlusstaadium	11
5. Õiguskeskkonna järjest keerulisemaks muutumine – kas õiguse areng või taandareng?	18
Kokkuvõte	22
Lisa 1 analüüsile „Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses“. Menetlustähtjad tsiviilkohtumenetluse seadustikus	24

1. Mõistlik menetlusaeg Euroopa Inimõiguste Kohtu¹ praktikas

Inimeste usk õigussüsteemi toimimisse baseerub muu hulgas olulisel määral sellel, kui kiiresti suudab kohus vaidlusi lahendada.²

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni³ artikkel 6 sätestab: Igaühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus.

Ühe komponendina kaitseb viidatud säte seega ka mõistliku menetlusaja põhimõtet ja riik, olles ühtaegu nii õigustatud kui ka kohustatud looma toimiva kohtusüsteemi, peab seisma hea, et kohtumenetluse kestus, olenemata sellest, kas lahendatakse isiku tsiviil-, kriminaal- või haldusõiguslikku vaidlust, ei oleks ebamõistlikult pikk.

Kohtumenetluse kestuse hindamisel kerkib kaks põhiküsimust: esiteks, millist perioodi tuleb lugeda menetluse kestuseks ja teiseks, kas see on olnud mõistliku pikkusega. Tsiviilmenetluses on alguspunktiks tavaliselt hetk, mil asi õigusemõistmise volitustega institutsiooni saabus, ent ajaarvestus võib alata ka varem, näiteks juhul, kui kohtuasja algatamiseks on enne tarvis läbi teha eelnev haldusmenetlus. Menetluse lõpp-punktina käsitatakse enamasti otsuse jõustumist.⁴ Arvessevõetav periood hõlmab apellatsioonimenetlust, aga ka näiteks põhiseaduslikkuse menetlust juhul, kui selle tulemus võib konkreetse asja lahendit mõjutada.⁵

Üks olulisi dokumente, milles on käsitletud kohtumenetluse kestusega seonduvat, on Euroopa Nõukogu juures loodud kohtumenetluse efektiivsuse jälgimise komisjoni (*European Commission for the Efficiency of Justice*)⁶ vastav raport.⁷ Raporti kohaselt on EIK pretsedendiõigus loonud kriteeriumid, mida arvestatakse selle hindamisel, kas menetluse aeg on olnud mõistlik või mitte. Niisugusteks kriteeriumideks on:⁸

¹ Edaspidi: EIK

² Smolej, Mirka; Johnsen, Jon T. Time Management of Justice Systems: a Northern Europe Study. European Commission for the Efficiency of Justice. Strasbourg, 6-8. December 2006, p 17. Available: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/Delais/GestionTemps_en.pdf.

³ RT II 2010, 14, 54.

⁴ Calves, Françoise. Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. European Commission for the Efficiency of Justice. Strasbourg, 6-8. December 2006, p 4. Available: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/delais/Calvez_en.pdf.

⁵ Grotian, Andrew (Tõlk. Soomets, Silva). Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6. Õigus asja õiglasele arutamisele, p 79. Human rights files, No. 13. Council of Europe Press, 1993. Arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=531>.

⁶ Edaspidi: CEPEJ.

⁷ Calves, Françoise. Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. European Commission for the Efficiency of Justice. Strasbourg, 6-8. December 2006. Available: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/delais/Calvez_en.pdf. Edaspidi: CEPEJ raport.

⁸ CEPEJ raport, lk 3-4.

- **Asja keerukus.** EIK möönab, et keerulisemate asjade menetlemine võtab rohkem aega, kuid rõhutab, et isegi keerulise asja menetlusele kuluv aeg ei saa olla väga pikk.
- **Menetlusosaliste käitumine.** Tegemist on ainsa kriteeriumiga, mille puhul EIK on leidnud, et konventsiooni artiklit 6 ei ole rikutud isegi juhul, kui menetlusaeg oli ilmselt liiga pikk. Menetlusosalised vastutavad viivituse eest aga ainult siis, kui nad on ilmselgelt käitunud pahauskselt.⁹ Lõppastmes peavad kohtud kindlustama asja sujuva menetluse¹⁰ ja menetlusosalisi ei saa süüdistada selles, et nad kasutavad kõiki õiguslikke vahendeid, mis on neile siseriiklikus õiguses antud.¹¹
- **Võimude (riigi) käitumine.** Kui kohtusüsteemi on tabanud ajutine ja ettenägematu töökoormus ning riik on teinud kõik mõistlikult võimaliku selle leevendamiseks, siis võib pikem menetlusaeg mõnel juhul olla õigustatud.¹²
- **Õigushüve kaal ehk mis on isiku jaoks menetluses kaalul.** Selle kriteeriumi järgi loetakse teatud juhtumid n-ö eesõigusega asjadeks (inglise keeles: *priority cases*). Tsiiviilasjades on sellisteks juhtumiteks näiteks
 - töövaidlused;
 - juhtumid, kus menetletakse õnnetuse ohvri kompensatsiooninõuet;
 - juhtumid, kus isik kannab vanglakaristust;
 - juhtumid, kus isiku tervis on kriitilises seisus või isik on väga vana;
 - pereelu ja –suhetega seotud vaidlused (nt laste ja vanemate vahelisi suhteid puudutavad vaidlused, hooldusõiguse juhtumid);
 - piiratud teovõimega isikute kohtuasjad (eestkoste) jmt juhtumid.

Lisaks hindab EIK iga kaasuse asjaolusid ka tervikuna.

EIK ei ole küll pannud paika menetlusaja pikkuse standardeid, kuid raportis välja toodud otsuste ja seisukohtade alusel saab järeldada, et nn tavalistes tsiiviilasjades võib peaaegu alati mõistlikuks pidada menetlusaega, mis ei ületa kahte aastat.¹³ Kuna enamasti tuleb kõige rohkem viivitust ette esimese astme kohtus, siis taandub küsimus sageli sellele, kui kaua on menetlus just esimeses astmes kestnud. Nn eesõigusasjades võib ka kaks aastat olla juba ebamõistlikult pikk aeg. Keerulistes asjades seevastu võidakse lugeda mõistlikuks ka mõnevõrra pikem aeg. Lähemalt uuritakse näiteks seda, kas ja kui jah, siis millal ja millistel põhjustel on olnud kohtumenetluses nn passiivsuse perioodid. Ka keerulistes asjades ületab mõistlik aeg harva 5 aastat ja peaaegu mitte kunagi 8 aastat. Üheksa aastat kestnud kohtumenetlus on aga ilmselgelt ebamõistlikult pikk.¹⁴ Samuti on näiteks leitud, et pole tarviski detailsemalt tutvuda neli aastat väldanud apellatsioonimenetlusega, kuna juba niisugune ajavahemik iseenesest on ülemäära pikk ja järgnes varasemale menetlusele, mis

⁹ CEPEJ raport, lk 27

¹⁰ EIK 15. juuli 2004. a otsus *Patrianakos vs Kreeka*, kaebus nr 19449/02.

¹¹ EIK 23. aprilli 1987. a otsus *Erkner ja Hofauer vs Austria*, kaebus nr 9616/81. – A117.

¹² Grotian, Andrew (Tõlk. Soomets, Silva). Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6. Õigus asja õiglasele arutamisele, p 82. Human rights files, No. 13. Council of Europe Press, 1993. Arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=531>.

¹³ CEPEJ raport, lk 6, 18-19.

¹⁴ EIK 28. juuni 1990. a otsus *Obermeier vs Austria*, kaebus nr 11761/85. – A179.

isegi oli liiga kaua kestnud.¹⁵ Kui menetlusosaline on ise oma käitumisega põhjustanud mõistliku menetlusaja ületamise, siis eitab EIK rikkumist, kuid siiski tuleb silmas pidada, et enamasti on pikaleveninud menetluses võimalik omistada teatud rikkumised ka kohtule.

Viimase aja otsustes ei ole EIK enam eriti põhjendanud, miks ta leiab, et mõistlikku menetlusaega on ületatud. Viidatakse varasematele otsustele, kus mõistliku menetlusaja küsimusi on põhjalikumalt analüüsitud.¹⁶

CEPEJ raportis käsitletud EIK pretsedendiõigusest nähtub, et kohtumenetluse venimisel võib olla ja tavaliselt ongi mitmeid põhjuseid.

Kohtusüsteemi korraldusest või menetlusreeglitest tulenevate viivituste põhjustena on raportis näiteks märgitud kohtute ebahühtlast geograafilist jaotumist, suurt töökoormust, ebapiisavat kohtunike arvu jmt. Niisugused põhjused on EIK praktika järgi täielikult liikmesriigi mõjualas ega saa õigustada suuri menetluslikke viivitusi.¹⁷ Menetlusreeglitest tuleneva ühe võimaliku viivituse allikana on käsitletud ka raskusi menetluskäikude kättetoimetamisel. Samuti on olulise viivituse põhjusena nimetatud istungite korduvat edasilükkamist kas siis kohtu enda või menetlusosaliste taotlusel. Raporti kohaselt võib see viidata tsiviilasja lahendava kohtu võimetusele menetlust juhtida.¹⁸ Tsiivilasjades on viidatud veel teatud tüüpi menetluslikele probleemidele, mis võivad tuua kaasa mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise – on märgitud, et tsiviilasja lahendavad kohtud võivad olla liiga passiivsed olukorras, kus seadus iseenesest võimaldab neile aktiivsust. Näiteks heidab EIK ette kohtu passiivsust tõendite kogumisel ja tagamisel eeltõendamismenetluses.¹⁹

Iseseisvate, n-õ süsteemiväliste põhjustena tuuakse raportis välja märkimisväärsed poliitilised sündmused (nt Saksamaal taasühinemine, endise Jugoslaavia territooriumil toimunud riikide eraldumine jmt), aga ka suured reformid. Eelnimetatud juhtudel on tegemist erandlike asjaoludega, mis (eelkõige küll põhiseadusliku järelevalve asjade menetluses) võivad teataval määral menetluse venimist õigustada.²⁰

Eeltoodust selgub, et menetluse ülemäärase kestuse põhjused võivad olla nii kohtusüsteemi sisesed kui ka süsteemivälised (nt tuleneda menetlusosalistest, advokaatidest või hoopis kohtusüsteemi välistest avaliku võimu kandjatest). Osa põhjuseid võivad lähtuda ka seaduste puudujääkidest.

Spetsiifiliselt tsiviilasjades on välja toodud alljärgnevad viivituse põhjused:²¹

A. Kohtukorralduse ja kohtuhalduse probleemid²²

¹⁵ Grotian, Andrew (Tõlk. Soomets, Silva). Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6. Õigus asja õiglasele arutamisele, p 84. Human rights files, No. 13. Council of Europe Press, 1993. Arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=531>.

¹⁶ CEPEJ raport, lk 17.

¹⁷ CEPEJ raport, lk 53-56.

¹⁸ CEPEJ raport, lk 67.

¹⁹ CEPEJ raport, lk 69.

²⁰ CEPEJ raport, lk 50-53.

²¹ CEPEJ raport, lk 5.

²² Analüüsi autorid mõnavad, et probleemide liigitamine kohtuhalduse, menetluse juhtimise ja seadusandlikeks probleemideks on teataval määral tinglik, sest mõnel juhul võivad näiteks menetluse planeerimist takistada ka seadusandlikud või kohtukorralduslikud puudujäägid.

- mitme erineva pädevusega kohtuharu (nt haldus- ja üldkohtu) olemasolu ja sellest tulenevad pädevusvaidlused;
- alluvusvaidlused;
- kohtunike üleviimine;
- kohtunike ebapiisav arv;
- kohtute suur töökoormus (suur hulk arutamata kohtuasju);
- viivitused, mis on põhjustatud toimikute üleviimisest esimese astme kohtust teise astme kohtusse.

B. Menetluse planeerimise ja juhtimise probleemid

- menetlusabi hiline andmine või selle andmisest keeldumine;
- mitmeliikmelise kohtukoosseisu süstemaatiline kasutamine;
- kohtute passiivsus;
- menetlusedokumentide (sh kohtukutsete) seadusele mittevastav kättetoimetamine;
- suutmatus kutsuda pooli või tunnistajaid kohtusse;
- ekspertide kaasamine (nt viivitused eksperdi määramisel, probleemid ekspertidega, kes ei täida neile pandud kohustusi, eksperdile antava aja ebamõistlik pikendamine, kohtute suutmatus reageerida eksperdi kohustuste rikkumisele jmt);
- sage istungite edasilükkamine, liiga suured vahed istungitel;
- liiga suur ajavahe otsuse tegemise ja selle pooltele teatavakstegemise vahel.

C. Seadusandluse probleemid

- oluliste tsiviilkohtumenetluse normide puudumine või ebaselgus;
- seadusandlike reformide mõju menetlusele, seaduse hiline jõustumine.

D. Muud probleemid

- administratiivvõimu ja kohtuvõimu jurisdiktsioonivaidlused;
- viivitused, mis on omistatavad advokaatidele, kohalikule võimule ja teistele institutsioonidele.

Menetluse sujuvuse tagamine on riigi kohustus. See põhimõte kajastub EIK alljärgnevates seisukohades:

- Riik peab võimaldama luua õigussüsteemi, mis ei riku konventsiooni artiklit 6.1.²³ Asja sujuva menetluse tagamine on kohtu institutsionaalne ülesanne.²⁴

²³ EIK 28. aprilli 2005. a otsus Hadjidjanis vs Kreeka, kaebus nr 72030/01.

²⁴ EIK 15. juuli 2004. a otsus Patrianakos vs Kreeka, kaebus nr 19449/02.

- Riik võib otsustada, kuidas ta loob justiitssüsteemi, mis tagaks mõistliku menetlusaja nõude täitmise. Kui loodud süsteem on ebaefektiivne, siis peab riik võtma selle eest ka vastutuse. Kohtute krooniline ülekoormus ei õigusta menetluse ebamõistlikku pikkust.²⁵
- Riik vastutab ka selle eest, kui kohtute ülekoormus on tingitud personalipuudusest või pidevast ülekoormusest.²⁶
- Seadusemuudatustest tingitud kohtuasjade arvu järsk suurenemine ei õigusta mõistliku menetlusaja ületamist.²⁷
- Menetluse võib edasi lükata, kui kõrgem kohus tahab menetleda sarnaseid asju koos, kuid ka see ei tohi lõppastmes viia menetlusaja ebamõistliku pikenemiseni.²⁸

Siiski on EIK leidnud, et mõned erakorralist ülekoormust põhjustanud asjaolud võivad riigi vastutusest vabastada.²⁹ Näiteks asjas *Buchholz vs Germany* võttis EIK arvesse majandusseisaku ajal tekkinud töövaidlusi lahendavate kohtute töökoormuse erakorralist suurenemist ning leidis, et mõistlikku menetlusaega ei ole ületatud. Kuid selline seisukoht oli tingitud asjaolust, et riik oli teinud märkimisväärseid pingutusi, et hoida ära kohtute töökoormuse tõusu (sh läbi viinud reformi töövaidluste kiirmenetluseks). Lisaks võttis kohus arvesse ka seda, et majandusseisaku ajal vaatasid kohtud läbi oluliselt rohkem taotlusi kui varem.³⁰ Seega on töökoormuse kasvust tingitud mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumine vabandatav vaid väga erakorralistel asjaoludel.

Kokkuvõtlikult võib eelnevast järeldada, et CEPEJ raportis analüüsitud EIK praktika kohaselt peaks mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses ühes (eelkõige esimeses) astmes jääma alla kahe aasta. Kahte aastat ületavat menetluse kestust on peetud konventsiooni rikkumiseks eriti juhul, kui menetluses esinevad kohtu või muu avaliku võimu tegevusetuse perioodid.³¹

2. EIK-s menetletud kohtuasjad, milles EIK on leidnud, et Eesti on rikkunud mõistliku menetlusaja nõuet tsiviilkohtumenetluses³²

Kohtuasjas *Treial versus Eesti*³³ (otsuse p 63) pidas EIK etteheidetavaks seda, et abielulahutuse nõuet hõlmavas menetluses oli kohus ligi kaks aastat passiivne. Menetlus algas 3. veebruaril 1994, mil kaebaja abikaasa esitas abielu lahutamist ja abieluvara jagamist taotleva hagi. Pärast seda, kui 1996. aasta märtsis lõppes kohtunike taandumisest tingitud vahevaidlus, anti asi 1997. a. oktoobris üle teise piirkonna kohtunikule ning esimene istung toimus alles 1998. aasta veebruaris, seega sisuliselt „seisis“ kohtuasi kaks aastat. Samuti peeti

²⁵ EIK 28. aprilli 2005. a otsus *Dumont vs Belgia*, kaebus nr 49525/99.

²⁶ CEPEJ raport, lk 30.

²⁷ EIK 21. juuli 2005. a otsus *Desrues vs France*, kaebus nr 77098/01.

²⁸ CEPEJ raport, lk 32.

²⁹ CEPEJ raport, lk 28.

³⁰ EIK 6. mai 1981. a otsus *Buchholz vs Germany*, kaebus nr 7759/77. – A42.

³¹ CEPEJ raport, lk 83-84.

³² Eesti suhtes tehtud otsused on kättesaadavad Välisministeeriumi kodulehel: <http://www.vm.ee/?q=node/9121#sisu>.

³³ Tegemist oli abielulahutuse ja ühisvara jagamise asjaga.

etteheidetevakas seda, et pärast abielulahutuse kohta osaotsuse tegemist 1. detsembril 1999. a. määrati järgmine kohtuistung järgnenud menetluses alles 2000. aasta septembris. Otsuse p 64 alusel võttis EIK arvesse ka menetluste kogukestust, mis oli konventsiooni mõjualasse jääval ajavahemikul³⁴ seitse aastat ja seitse kuud, ja asus seisukohale, et kaebaja kohtuasja ei arutatud mõistliku aja jooksul.

Kohtuasjas Missenjov versus Eesti³⁵ oli algselt tegemist krediidasutuse võlanõudega kaebaja vastu summas ca 255 000 eurot, mis tulenes laenulepingu järgsest laenu tagastamise kohustusest. Hagi tagamise abinõuna olid tsiviilasjas arestitud kaebaja neli kinnisasja ja neli sõidukit. Hagi oli tagatud viie ja poole aasta jooksul, tsiviilasja menetleti alates oktoobrist 1999 kuni maini 2006 ja lõpetati kompromissi kinnitamisega. Narva Linnakohus saatis hagiavalduse kaebajale vastamiseks alles 2004. a. juulis, seega üle viie aasta menetlus lihtsalt „seisis“. Otsuses käsitles EIK peamiselt küsimust, millist abinõu saaks pidada kohaseks õiguskaitsevahendiks menetluse ülemäärase venimise vastu. Mõistliku menetlusaja nõude rikkumine oli antud asjas ilmne. EIK märkis (otsuse p 48), et näiteks erikaebuse esitamise võimalus istungi edasilükkamise peale kauemaks kui kolmeks kuuks³⁶ ei ole piisav õiguskaitsevahend, sest istungite edasilükkamine ei ole ilmtingimata – ja kõnealuses asjas ei olnudki – peamine viivituste põhjus menetluses. Käesolevas asjas toimus esimene eelistung viis aastat ja seitse kuud pärast menetluse algust. Enne seda ei toimunud ega lükatud edasi ühtegi istungit.

Kohtuasjas Saarekallas OÜ versus Eesti³⁷ oli algselt tegemist ühinguõigusliku vaidlusega, milles hageja leidis, et teda on aktsiaseltsi ümberkujundamisel osäühinguks ebaseaduslikult jäetud kandmata osanike nimekirja. Menetlus kestis detsembrist 1998 kuni veebruarini 2006 ja lõppes kokkuleppega. Kahe kuu vältel oli hagi tagamise abinõuna seatud keelumärke kostja hoonetele. Ajavahemikus 30. märtsist 1999 – 9. maini 2000 määras maakohus kokku kümme istungit. Edasilükkamise põhjuseid oli mitmeid: osaliste läbirääkimised asja lahendamiseks; hageja taotlused, millega nõuti kaebajaettevõttelt dokumentide esitamist; menetlusosaliste või nende esindajate istungilt puudumine ning hageja taotlused hagi eseme muutmiseks ja nõude täiendamiseks. Menetluse kestel esines ka umbes aasta aega kestnud, kohtunike taandumisest tingitud viivitus, samuti oli menetlus hageja surma tõttu kuni õigusjärgluse tuvastamiseni ühe aasta vältel peatatud.

Otsuse punktis 52 märkis EIK, et menetluse peatamine oli esialgse hageja õigusjärglase tuvastamiseks vajalik ning et teatavad viivitused menetluses olid tingitud ka kaebajaettevõtte (tsiviilasjas kostja) esindajate süüdistustest maakohtu kohtunike vastu. Mitmel juhul puudus kaebajaettevõtte esindajal volitus menetluses osalemiseks. Siiski leidis EIK, et käesoleval juhul oli menetlus kaebajaettevõtte jaoks ebanõistlikult pikk. EIK rõhutas, et viivituse peale edasikaebamise võimalus ei ole tõhus õiguskaitsevahend. Eesti riigi vastuväide, et põhimõtteliselt on isikul võimalik esitada kaebus halduskohtule kohtumenetluses esinenud viivituste peale, samuti kohtu tegevusetuse peale, ning nõuda seeläbi tekitatud kahju hüvitamist, oli EIK arvates liiga üldist laadi, et käsitada seda konkreetse

³⁴ Kuna konventsioon jõustus Eesti suhtes 16. aprillil 1996, siis ei kuulunud sellele kuupäevale eelnenud ajavahemik EIK pädevusse ajalise kehtivuse tõttu.

³⁵ 29. jaanuari 2009. a. otsus.

³⁶ Kuni 31. detsembrini 2005 kehtinud TsMS § 177 lg 4 ja 5 kohaselt võis määruse peale, millega asja arutamise edasilükkamisel rohke kui kolmeks kuuks võis protsessiosaline esitada erikaebuse, kui ta leidis, et asja arutamine lükati edasi põhjendamatult pikaks ajaks. Kehtivas TsMS-s on analoogne regulatsioon § 352 lõikes 2.

³⁷ 8. novembri 2007. a. otsus.

õiguskaitsevahendina. Antud kaasusest nähtub, et tõhusa õiguskaitse olemasolust ei saa rääkida olukorras, kus puuduvad näited sellekohasest siseriiklikust kohtupraktikast.³⁸

Kohtuasjas Šigitsov versus Eesti³⁹ leidis EIK samuti, et mõistliku menetlusaja nõuet on rikutud, kuna Narva Linnakohtus määras kahe esimese edasilükatud istungi ajad märkimisväärse viivitusega (vastavalt kuus kuud ning üks aasta ja kaks kuud). Lisaks määrati esimese eelistungi aeg üheksa kuud pärast hagi esitamist ning viimase eelistungi ja põhiistungivahele jäi enam kui kümme kuud. Riigi esindaja väitis, et probleemid olid suuresti tingitud Narva Linnakohtu rasket olukorras kõnealusel ajal, kuid EIK rõhutas (p 18), et kohtukorralduslikud puudujäägid ei vabanda konventsiooni artikli 6 lõike 1 rikkumist ja osalisriigid on kohustatud korraldama oma õigusmõistmise nii, et kohtud suudaksid täita kõik nimetatud sättega seatud tingimused. EIK märkis, et ajavahemikul 1997 – 2000 tuli riigisisese kohtumenetluse kestel ette märkimisväärsed võimudepoolse tegevusetuse perioode. Ehkki seejärel käsitlesid ringkonnakohtus ja Riigikohtus asja kiiresti, leidis EIÕK, et antud juhul ei korvanud see eelnevaid viivitusi. Kohtumenetluse pikkus tulenes muu hulgas ka asjaolust, et nii esimese kui teise astme kohus menetlesid tsiviilasja kaks korda. Kokku kestis menetlus peaaegu kuus aastat (maist 1997 kuni aprillini 2003).

3. Menetluse kestuse monitoring ja viivituste põhjused Eesti kohtutes

Ebamõistlikult pika menetlusaja vältimiseks on esiteks võimalik kehtestada kohased riigisisemed õiguskaitsevahendid. Nii täiendati tsiviilkohtumenetluse seadustikku⁴⁰ §-ga 333¹, mis annab poolele võimaluse esitada menetluse kiirendamise taotlus, kui tsiviilasi on kohtu menetluses olnud vähemalt üheksa kuud ja kohus ei tee mõjuva põhjusega vajalikku menetlustoimingut.

Lisaks õiguskaitsevahenditele, mille kasutamine sõltub menetlusosalisest, peab riik aga pöörama menetluse kestusele tähelepanu ka omal algatusel. Selleks on omakorda mitmeid võimalusi.

Esiteks kogub Eesti kohtusüsteem andmeid nn vanade asjade kohta ja uurib perioodiliselt menetluse venimise põhjuseid. „Vanadeks tsiviilasjadeks“ loetakse praegu kohtuasju, mis on I astme menetluses olnud kauem kui kolm aastat,⁴¹ ringkonnakohtus kauem kui aasta. Kohtunikud esitavad kohtute esimeeste kaudu kohtute haldamise nõukojale andmeid pikka aega menetluses olnud kohtuasjades esinevate probleemide kohta.

Sellisel kogutud andmete põhjal võib tuua välja kõige olulisemad menetluse kestuse pikenedmist tingivad põhjused:

- Menetlusedokumentide kättetoimetamine kostjale;
- Menetluse peatumine seoses menetlusosalise surmaga;
- Menetluse peatamine teises asjas lahendi jõustumiseni;
- Ekspertiisi määramine;

³⁸ Otsuse p-d 65-66.

³⁹ 18. jaanuari 2007. a. otsus. Algselt oli tegemist abikaasade ühisvara jagamise vaidlusega.

⁴⁰ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 20. aprill 2005. a. – RT I 2005, 26, 197; RT I 30.12.2010, 2. Edaspidi: TsMS.

⁴¹ Näiteks 2011. aasta alguse seisuga loetakse „vanaks asjaks“ sellist tsiviilasja, mis oli saanud kohtusse enne 1. jaanuari 2008 ja milles maakohus ei olnud seisuga 31. detsember 2010 veel lahendit teinud.

- Tõendite kogumine;
- Olukord, kus kohus on andnud pooltele aega kompromissiläbirääkimisteks;
- Asjade ümberjagamine kohtunike vahel.

Kui võrrelda nimetatud põhjuseid EIK praktikas välja toodud põhjustega, siis nähtub, et menetluse venimise põhjused on Eestis ja teistes riikides üldiselt sarnased.

Teiseks kogub Justiitsministeerium igal aastal muu hulgas statistilisi andmeid menetluse kestuse kohta. Näiteks 2009. aastal oli tsiviilasja keskmiseks menetlusajaks maakohtus 189 päeva.⁴² Ka 2010. a. I poolaastal oli keskmine menetlusaeg maakohtus samal tasemel, 180 päeva, ringkonnakohtus 192 päeva.⁴³ Väga suuri erinevusi kohtute ja kohtumajade lõikes ei esinenud. Seega ei saa analüüsi autorite arvates tsiviilasjade keskmisele menetlusajale eriti etteheiteid teha, kuid silmas tuleb pidada, et näiteks juhul, kui asi saadetakse kõrgema kohtuinstantsi poolt tagasi esimesse astmesse, siis ei lisandu nn „uuel ringil“ menetluse aeg mitte esialgsele ajale, vaid kajastub eraldi selle aasta menetlusstatistikas, mil asi uuesti esimese astme menetlusse saabub. Neid tsiviilasju, mille menetlusaeg kokku ületab EIK mõistliku menetlusaja kriteeriumi, on siiski piisavalt, et möönda probleemi olemasolu.

Tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud menetlustähtaegade analüüs⁴⁴ näitab, et enamasti on menetlustoimingute tegemiseks ettenähtud aeg sisustatud „mõistliku aja“ kaudu. Vaid üksikutel juhtudel näeb seadus kohtu jaoks ette konkreetsed tähtajad (näiteks otsuse avalikku teatavastegemist ei või määrata hiljemaks kui 40 päeva pärast asja arutamise viimast istungit; kui asi vaadatakse läbi kohtuistungil, peab ajavahemik hagi kostjale kättetoimetamise ja kohtuistungi toimumise vahel olema vähemalt 30 päeva (dokumendimenetluses 14 päeva) jt).

Ka näiteks Põhjamaade seadused ei näe kohtu toimingute jaoks reeglina ette kindlaid tähtaegu ja on leitud, et niisuguste tähtaegade sätestamine tähendaks avalikkusele raskesti täidetavate lubaduste andmist, mille mittetäitmisega kaasneksid usaldamatus ja pahameel.⁴⁵ Kuid samas on Põhjamaades olemas valitsuse poolt väljatöötatud menetlusaega puudutavad juhised, näiteks on Norras tsiviilasja esimese astme kohtus läbivaatamise kontrollajaks kehtestatud 6 kuud. Soome kõrgemas halduskohtus on selliseks tähtajaks 10 kuud.⁴⁶ Samuti tegeldakse Põhjamaades kohtuasjade menetlusele kuluva aja monitooringuga. Levinud on menetluse ajakava koostamine ja läbiarutamine poolte ja teiste menetluses osalevate isikutega ning teised aja planeerimise abinõud.⁴⁷

Eeltoodud kokku võttes võib analüüsi autorite arvates tuua välja mõned võimalikud tegevussuunad ja abinõud mõistliku menetlusaja nõude järgimiseks:

⁴² I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed. 2009. a. kokkuvõte. Tallinn, 2010, lk 7. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49783/I+ja+II+astme+kohtute+menetlusstatistika+2009.a.pdf>.

⁴³ I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed. 2010. a. I poolaasta kokkuvõte. Tallinn, 2010, lk 7. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49783/I+ja+II+astme+kohtute+menetlusstatistika+2009.a.pdf>. 2009. aasta statistika keskmist menetlusaega ringkonnakohtutes välja ei toonud.

⁴⁴ Vt käesoleva analüüsi lisa 1 (Menetlustähtajad tsiviilkohtumenetluse seadustikus).

⁴⁵ Smolej, Mirka; Johnsen, Jon T. Time Management of Justice Systems: a Northern Europe Study. European Commission for the Efficiency of Justice. Strasbourg, 6-8. December 2006, p 18. Available: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/Delais/GestionTemps_en.pdf.

⁴⁶ Samas.

⁴⁷ Samas, lk 23-24.

- Esialgu tuleks seada eesmärgiks vähemalt EIK praktikas kinnistunud „kahe aasta nõude järgimine“;
- Kohtu passiivsuse jätkuv monitooring. Ka uues, praegu väljatöötamisjärgus olevas kohtute infosüsteemis on selleks kavandatud abinõud (näiteks on infosüsteemis ette nähtud kohtute esimeestele reaajas jooksva info kuvamine nn vanade ja seisvate asjade kohta).
- Nn prioriteetsete asjade määratlemine ja vajadusel soovituslike tähtaegade kehtestamine. Konkreetsete tähtaegade massilisse kehtestamisse tuleks suhtuda ettevaatlikult, sest üksnes tähtaja ettenägemine seaduses ei aita menetlust faktiliselt kiirendada, kui tähtaega ei ole kohtuhaldusest tingitud põhjustel võimalik järgida.
- Ajakava koostamine menetluse planeerimiseks, selle läbiarutamine menetlusosalistega.⁴⁸

Alljärgnevalt keskendutakse analüüsis põhjalikumalt paarile olulisele asjaolule, mis põhjustab Eesti tsiviilkohtumenetluses enim probleeme mõistliku menetlusaja järgimisel.

4. Menetlusdokumentide kättetoimetamine – möödapääsmatu, kuid keeruline ja aeganõudev menetlusstaadium⁴⁹

Mõistliku menetlusaja problemaatikat uurides võib küsida, milline etapp põhjustab Eestis tsiviilasjade menetluses üldiselt keskmisest enam ajalist viivitust ja on seega sujuva menetluse suurimaks takistuseks. Riigikohtu poolt 2008. a. sügisel kohtunike, prokuröride ja advokaatide hulgas läbi viidud kohtukorraldust puudutavast küsitlusest ilmses, et esimese astme kohtunikel on kõige rohkem probleeme menetlusdokumentide kättetoimetamisega. Esimese astme kohtunike hinnangul on nn kättetoimetamise staadiumis hinnanguliselt umbes kolmandik kuni pool tsiviilasjadest.

Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu⁵⁰ on 22.-24. novembril 2004 võtnud vastu arvamuse nr 6 „Mõistliku aja jooksul asja õiglase arutamise ja kohtuniku rolli kohta selles, arvestades vaidluste lahendamise alternatiivsete meetoditega.“⁵¹ Arvamuse punktis 90 viitab CCJE menetluse kiiremaks muutmisel erimenetluste loomise võimalusele teatud lihtsamate ja väiksemate nõuete jaoks. Ka tsiviilkohtumenetluse seadustikku viidi 2006. aastal sisse maksekäsu kiirmenetluse instituut. Eelnõu seletuskirja kohaselt oli maksekäsu menetluse

⁴⁸ Selline abinõu on viidud sisse ka näiteks Rootsis (vt Jacobsson, Jesper. Reasonable time in Swedish Courts. Master Thesis. Lund, 2010, p 37. Available: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1699260&fileId=1700798>).

⁴⁹ Juba 2009. a. parlamendiettekandes viitas Riigikohtu esimees kättetoimetamisega seotud probleemidele. Vt Rask, Märt. Riigikohtu esimehe ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne 2009. a. Riigikogu kevadistungjärgul, lk 9. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/869/Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20Riigikogule%2004_06_2009.pdf.

⁵⁰ *Consultative Council Of European Judges*. Edaspidi: CCJE.

⁵¹ Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (Consultative Council Of European Judges - CCJE). Teadmiseks Euroopa Nõukogu Ministrite Komiteele. Arvamus nr 6. Mõistliku aja jooksul asja õiglase arutamise ja kohtuniku rolli kohta selles, arvestades vaidluste lahendamise alternatiivsete meetoditega. Vastu võetud CCJE 5-l istungil (Strasbourg, 22 -24 november 2004). Arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/vfs/490/CCJE%282004%29op6.pdf>.

mõte sätestada formaliseeritud menetlus täitedokumendi kiireks saamiseks olukorras, kus võlgnikul ei ole esitatud nõude vastu ühtegi sisulist õiguslikku vastuväidet, kuid ta lihtsalt ei ole tahtnud kohustust täita (nt kommunaal- ja sideteenused jmt kohustused). Eesmärgiks oli aidata vältida tavalist hagimenetlust ja saada kiiresti täitedokument.⁵² Kui aga uurida seda, kui kiire on maksekäsu kiirmenetlus tegelikkuses, siis ilmneb vastavat liiki asju menetlevate kohtunike ja kohtunikuabide probleemide põhjal, et menetlusdokumentide kättetoimetamine on oluliseks takistuseks ka maksekäsu kiirmenetluse sujuvale kulgemisele.

Eelkõige ongi kohus raskustes esimese astme menetluse alguses toimuva ehk nn esmase kättetoimetamisega, mille puhul esineb kõige suurem viivitus. Hilisemad kättetoimetamised kulgevad sujuvamalt põhjusel et menetlusseadustik võimaldab lugeda dokumendid kättetoimetatuks aadressil, kust kostja on vähemalt korra dokumendid vastu võtnud.⁵³ Valdonna üldist probleemsust näitab muu hulgas ka asjaolu, et Riigikohus on alates 2006. aastast, mil vastav instituut seadusesse praegusel kujul sisse viidi, teinud üle 40 menetlusdokumentide kättetoimetamist käsitleva lahendi ja seda tuleb analüüsi autorite arvates ühe kitsa õigusvaldkonna puhul pidada väga suureks arvuks.

Analüüsi autorite arvates saab kostjate leidmise keerukusele läheneda mitmest vaatenurgast. Menetlusdokumentide kättetoimetamise raskused on seotud nii õiguslike kui sotsiaal-majanduslike probleemidega. Õiguslikud probleemid seonduvad eelkõige sellega, kuidas on esiteks reguleeritud ja teiseks praktikas korraldatud kostjate leidmine ja neile menetlusdokumentide kättetoimetamine.

Menetlusdokumentide kättetoimetamist reguleerib TsMS VI osa. Sisult kujutab kättetoimetamine endast menetlusdokumentide saatmist menetlusosalistele teatud kindlaid formaliseeritud reegleid järgides. TsMS § 306 lg 1 sätestab: menetlusdokumendi kättetoimetamine on dokumendi üleandmine saajale selliselt, et saajal oleks võimalik dokumendiga oma õiguse teostamiseks ja kaitsmiseks õigeaegselt tutvuda. Saaja on menetlusosaline või muu isik, kellele menetlusdokument on adresseeritud. Sama paragrahvi teise lõike kohaselt **peab menetlusdokumendi üleandmine kättetoimetamise puhul toimuma seaduses sätestatud vormis ning olema ettenähtud vormis dokumenteeritud.** TsMS § 306 lg 5 kohaselt peab kohus menetlusosalisele kätte toimetama eelkõige hagiavalduse, kaebuse ja nende täiendused, kohtukutsed, samuti kohtuotsuse ja asjas menetlust lõpetava määruse.

TsMS näeb ette erinevad kättetoimetamise viisid, mida kohtud erineva aktiivsusega omavahel kombineerivad. Seadusega sätestatud eeldus, et hagimenetluses on hageja kohustatud teadma, kust ja kuidas kõige paremini kostjat kätte saab, on mõistetav, kuid paraku ei aita selline eeldus menetlust reaalselt kiiremaks muuta. Kohtuvaidlusi on mitmesuguseid ja võib küsida, kui võrd õiglane on käsitada kostja leidmise riski kõigil juhtudel hageja riskina ja sellega seotud kulusid hageja poolt ette tasutavate (riigilõivule täiendavate) kuludena.

Professor Marju Luts-Sootak on öelnud: *Just eraõigus on see valdkond, kus vabade ja võrdsete kodanike vabadused kokku saavad. Eelkõige lepingute kaudu ühendatult, vahel küll ka põrkudes ning erapooletult instantsilt konfliktile lahendust nõutades teostatakse siin ei*

⁵² Tsiviilkohtumenetluse seaduse eelnõu. Seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=033370012&login=proof&password=&system=ems&server=ragne11>.

⁵³ TsMS § 314 lg 8 kohaselt võib menetlusdokumendi juhul, kui kohus on saanud samas menetluses või hiljuti muus menetluses isikule Eesti aadressil menetlusdokumente kätte toimetada ja ei ole andmeid aadressi muutumise kohta, toimetada isikule kätte lihtkirjaga (sh ka tema nõusolekuta), postitades lihtkirja sellel aadressil ja märkides toimikusse postitamise andmed. Sel juhul loetakse menetlusdokument kätte toimetatuks kolme tööpäeva möödumisel postitamisest, kui kohus ei määra kättetoimetatuks lugemiseks pikemat tähtaega.

midagi muud kui ühiskonna üldist vabadust. Kuid samas märgib nimetatud autor ka õigesti, et riigi ülesandeks on tegeliku privaatautonomia maksvusele aitamine, mis tähendab seda, et riik peab seisma hea selle eest, et õigust oleks võimalik tegelikult maksta panna.⁵⁴

Tsiviilõigus reguleerib isikute vahelisi varalisi ja isiklike mittevaralisi suhteid. Võib püstitada küsimuse, kust läheb keskmise isiku hoolsuskohustuse piir tagamaks endale täielikud (ja õiged) andmed kõigi nende isikute kohta, kellega tal tsiviilõiguslikke suhteid ette tuleb, ilma, et see muutuks kellegi privaatsusõiguse rikkumiseks või koguni ebaseaduslikuks jälitustegevuseks. Kui menetlusosalisteks on näiteks püsivas ärisuhtes olevad lepingupartnerid, kes vaidlevad lepingu täitmise üle, siis on teabe omamine teise poole kehtivate kontaktandmete kohta üldiselt mõistetav ja aktsepteeritav nõue. Tuleb aga meeles pidada, et isegi hagimenetluses ei põhine osa kohtus läbi vaadatavaid nõudeid lepingulistel, vaid hoopis lepinguvälistel võlasuhetel. Sellisel juhul ei ole kahjustatud isik soovinud võlasuhte tekkimist ega ole saanud ka suhte teist poolt ja ühtlasi menetluses kostjaks olevat isikut valida. Ka lepingulistest suhetes võib olukord olla erinev. Kui me kujutame näiteks ette juhtumit, kus hagejaks on füüsiline isik, kes ostab teiselt füüsiliselt isikult teatava asja ja saab lepingu sõlmimisel teada ka teise poole andmed, mis aga hiljem osutuvad ebaõigeks, siis tekib küsimus, kas sellisel juhul ei võiks hageja loota, et kohtusüsteem aitab tal lepingu rikkumisest tuleneva nõude maksmapaneku vajaduse tekkimisel muu hulgas leida ka kostja kättesaamiseks vajalikud õiged andmed.

Suurtes majanduslikes raskustes, aga ka lihtsalt pahatahtliku kostja soov ongi olla mittekättesaadav. Seepärast ei saa analüüsi autorite arvates kogu vastutust kostja leidmise eest panna hagejale. Kuid õige on, et isik, kes kohtu poole pöördub, peab ka ise tegema maksimaalseid jõupingutusi.

Tavaliselt saadab kohus menetlusdokumendid kostjale kõigepealt tähitud kirjaga. Selles menetlusetapis ei ole kostjal tavaliselt veel (kohtule teadaolevat) esindajat, kellele oleks võimalik hageja asemel dokumente kätte toimetada. Järgmise kättetoimetamisviisi valib kohus ning see võib nõuda täiendavat ressursi. Näiteks võidakse kasutada kohtukordniku abi, kuid nagu selgus 6. aprillil 2009. a. kättetoimetamise probleemide arutamiseks kokkukutsutud ümarlaulal, ei ole selliste lisakohustuste panemine kohtuametnikele praeguse kohtukorralduse juures üldjuhul võimalik. Sageli on järgmiseks kättetoimetajaks kohtutäitur, kelle teenuse eest peab hageja täiendavalt maksta. Hageja seisukohast on täituri tasu täiendav kulu, mida ta peab kandma ja tekib õigustatud küsimus, mida siis hõlmab hageja poolt kohtusse pöördumise eeldusena juba tasutud riigilõiv. Samal ajal näitab praktika, et paljud kohtutäituriid, kes peavad menetlusdokumente edastama ametitoiminguna, on väikeste ja fikseeritud tasumäärade tõttu selliseks tegevuseks vähe motiveeritud.⁵⁵ CEPEJ raportis on viidatud sarnasele probleemile Rootsisis – seal on nimelt kättetoimetamine tehtud ülesandeks eraõiguslikele isikutele, kellele

⁵⁴ Luts, Marju. Võtta kordki vabadust tõsiselt: Eesti eraõigusreform kui ajalooline ja humanitaristlik väljakutse. – Juridica IV/2003, lk 263.

⁵⁵ Kohtutäituri seaduse § 6 lg 1 p 2 kohaselt on menetlusdokumentide kättetoimetamine ametitoiming, mis tähendab, et sellele kehtivad fikseeritud tasumäärad. Sama seaduse § 48 lg 1 kohaselt on kohtutäiturile menetlusdokumentide kättetoimetamise eest makstav tasu 22,30 eurot. Võrdluseks: Euroopa tsiviil- ja kaubandusajade justiitsvõrgustiku kodulehe (<http://ec.europa.eu/civiljustice/>) andmetel oli menetlusdokumentide kättetoimetamise tasu 2005.-2006. aastal Soomes 25 eurot, Rootsisis 250 SEK-i. Saksamaal sõltus kohtutäituri tasu suurus kättetoimetamise viisist ja materjalide mahust (posti teel saatmise fikseeritud tasu oli väiksem, kuid lisandus tasu dokumentide mahult). Tasu jäi suurusjärku 2.50-7.50 eurot + kulud. Võttes eelduseks, et tasumäärad ei ole vahepeal oluliselt suurenenud, ei saa Eesti tasumäärasid võrdluses teiste riikidega pidada silmatorkavalt väikseks.

makstakse tasu vaid kättetoimetamise edukuse korral, seega on kättetoimetamise efektiivsemaks muutmiseks kasutatud rahalist motiveerimist.⁵⁶

Avaliku kättetoimetamise (TsMS § 317) eelduse täidetuks lugemise standard on kohtupraktikas kujundatud küllalt kõrgena, mis tähendab, et enne seda, kui dokumendi saab lugeda kättetoimetatuks avaldamisega Ametlikes Teadaannetes, tuleb kohtutel ja kättetoimetamist korraldavatel isikutel teha ära suur hulk eri toiminguid, mis kõik võtavad palju aega. TsMS sätestab märkimisväärse hulga kättetoimetamise viise ja selle surrogaate ja praktika kohaselt peab kohus olema teinud maksimaalseid jõupingutusi, et kostjat ka tegelikult tabada. Riigikohus on rõhutanud, et *kohtusse kutsumine ja hagiavalduse kostjale kätteantuks lugemine ajalehekuulutuse avaldamisega riivab intensiivselt põhiseaduse § 24 lg-s 2 sätestatud põhiõigust olla oma kohtuasja arutamise juures. Seetõttu on varasema TsMS § 27 järgi kohtusse kutsumisele ja hagiavalduse kätteantuks lugemisele seatud kõrgendatud nõuded (vt nt 12. detsembri 2006. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-2-5-06, p 9; 15. aprilli 2008. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-2-1-08, p 5)*. Samuti on Riigikohus märkinud, et *kohtudokumentide avaldamine väljaandes Ametlikud Teadaanded ei ole optimaalne viis anda füüsilisest isikust menetlusosalisele teada temale saadetud dokumentidest ja et kohus peab tegema lisatoiminguid, et leida andmeid kostja elukoha kohta – näiteks kohustama hagejat esitama täiendavaid andmeid, pöörduma järelepärimisega avalike registrite pidajate ja/või teiste ametiasutuse poole, kellel võib oma ametitegevusest tulenevalt olla andmeid isiku elukoha kohta, kostjale väljamakseid teinud isikute poole jne.*⁵⁷

TsMS § 423 lg 1 p 8 annab kohtule ka võimaluse jätta hagi läbi vaatamata, kui hageja ei ole kohtu nõudmisele vaatamata esitanud kohtu määratud tähtpäevaks andmeid, mis võimaldaksid kostjale menetlusdokumente kätte toimetada ning kohus ei ole vaatamata mõistlikele pingutustele suutnud neid andmeid ka ise leida, samuti kui hageja ei tasu ettenähtud ajaks hagi või muude menetlusdokumentide kättetoimetamiseks vajalikke kulusid, muu hulgas kohtutäituri tasu. Praktikast ei kasutata hagi läbivaatamata jätmise võimalust eriti sageli.

2009. aasta 6. aprilli ümarlaual kaaluti ka kättetoimetamisega tegeleva üksuse loomise võimalust kohtutes (nn büroomudelit), samuti oli kõne all kohtutäituri teenuse võimalik üleriigiline ühtlustamine. Analüüsi autoritele teadaolevalt ei ole praeguseks selles valdkonnas olulisi muudatusi toimunud.

Tulenevalt põhiseadusliku õiguse riivamise võimalusest on möödapääsmatu tagada, et dokumente vähemalt üritatakse toimetada kätte ka tegelikult. Põhimõtteks on, et kättetoimetamine peab tagama, et saajal oleks võimalik saada teada menetluse olemasolust ja selle käigust. Seetõttu on menetlusdokumendi kättetoimetamise eesmärgiks anda teavet menetlusdokumendi sisu kohta. Menetlusdokumendi sisu tegelikult teadmiseks võtmine on muidugi saaja enda asi. 2006. a. TsMS eelnõu seletuskirjas märgiti, et *eelnõus ei ole sätet, et rahvastikuregistrisse kantud aadressile kutse saatmisel loetakse dokument kätteantuks – rahvastikuregistririkanded ei ole hetkel piisavalt kindlad. Samal põhjusel on eelnõus leevendatud Lääne-Euroopas unikaalset kehtiva õiguse sätet (TsMS § 28 lg 8), mille järgi loetakse kutse juriidilisele isikule kätteantuks, kui see on kohale toimetatud selle isiku registrisse kantud aadressil. Kuigi selline säte on kohtule ja teisele poolele kahtlemata mugav, võib see põhjustada olulist ebaõiglust. Seetõttu on eelnõus (§ 336 lg 3) registrisse kantud aadressil dokumendi kättetoimetatuks lugemine sätestatud eeldusena, mida pool saab ümber lükata. Viidatud säte oli eelnõus algselt kavandatud järgnevas sõnastuses: Dokumendi*

⁵⁶ CEPEJ raport, lk 60.

⁵⁷ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 3. detsembri 2009. a. määrus tsiviilasjas nr 3-2-2-7-09 (p 10-11). Samasugune seisukoht väljendub ka nt määruses nr 3-2-2-4-10 jt.

kätteandmisel Eesti Vabariigi eraõigusliku juriidilise isiku või füüsilisest isikust ettevõtja avalikku registrisse kantud aadressil eeldatakse, et dokument on saajale kätte toimetatud. Seda ei kohaldata, kui saaja on kohtule teatanud muu aadressi või kui muu aadress on kohtule muul viisil teatavaks saanud. Seadusena aga selline sõnastus ei realiseerunud.

Kehtiv TsMS § 318 lg 2 sätestab: juriidilise isiku või ametiasutuse puhul toimetatakse menetluskäte juriidilise isiku või ametiasutuse seaduslikule esindajale, kui TsMS-st ei tulene teisiti. TsMS § 323 lg 1 ja 2 kohaselt saab juriidilisele isikule lugeda dokumendi kättetoimetatuks ka juhul, kui dokument toimetatakse kätte tema äriruumis püsivalt viibivale töötajale või muu sellesarnase lepingu alusel talle püsivalt teenuseid osutavale isikule, kui füüsiline isik ise ei viibi tavalisel tööajal äriruumis või kui ta ei saa dokumenti vastu võtta. Kui TsMS-s sätestatud kättetoimetamise muid viise järgides ei ole võimalik seaduslikule esindajale menetluskäte toimetada, toimetatakse dokument kätte avalikult. Riigikohtu 9. novembri 2010. a. määruses tsiviilasjas nr 3-2-2-6-10 (p 7) on muu hulgas märgitud, et TsMS §-st 323 tulenevalt saab menetluskäte juriidilisele isikule lugeda kättetoimetatuks eelkõige eeldusel, et koht, kus dokumenti proovitakse üle anda, on juriidilise isiku äriruum.

Seega põhimõtteliselt saab ka kehtiva seaduse mõtte kohaselt juriidilisele isikule dokumente kätte toimetada äriregistri aadressil, kuid kui juhatuse liiget sealt tabada ei õnnestu ja pole ka selge, kas tegemist ikka on kõnealuse juriidilise isiku äriruumiga, siis taandub edasine kättetoimetamine juhatuse liikme kui füüsilise isiku või siis ühingu äriruumi tagaotsimisele. Ennast varjata sooviv isik saab seega ka antud juhul pikka aega vältida seda, et talle saaks menetluskäted lugeda kätte toimetatuks.

Siinkohal tuleks märkida, et halduskohtu praktika käsitab dokumentide juriidilisele isikule kättetoimetamist maksumenetluses teise nurga alt.⁵⁸ Riigikohtu 10. märtsi 2011. a. otsuses haldusasjas nr 3-3-1-100-10 punktis 16 kordas halduskolleegium juba ka varem väljendatud seisukohta, et **juriidiline isik peab oma registrijärgsel aadressil pidevalt hoolitsema posti vastuvõtmise eest juhatuse liikme või muu volitatud isiku poolt**. Jättes posti vastuvõtmise korraldamata, võtab juriidiline isik endale riski, et olulised teated, sh maksuhalduri haldusaktid, ei jõua temani (Riigikohtu halduskolleegiumi 3. märtsi 2004. a. määrus asjas nr 3-3-1-10-04, p 14, ja 13. oktoobri 2009. a. määrus asjas nr 3-3-1-65-09, p 13). Seega peab juriidiline isik tagama registrile tema aadressi kohta esitatud andmete õigsuse ja ta vastutab ise ebaõigete andmete esitamise tagajärgede eest. Maksumaksjast juriidiline isik peab hoolitsema posti vastuvõtmise eest oma registrijärgsel aadressil (vt ka Riigikohtu halduskolleegiumi 13. oktoobri 2009. a. määrus haldusasjas nr 3-3-1-65-09 ja 19. detsembri 2007. a. määrus haldusasjas nr 3-3-1-75-07). Otsuse punktis 17 märkis Riigikohus muu hulgas ka seda, et juriidilisel isikul ei ole võimalik täita oma kohustust hoolitseda registrijärgsel aadressil posti vastuvõtmise eest üksnes sellel aadressil postkasti paigaldamisega.⁵⁹ Maksuhaldur ei pea juriidilisest isikust maksumaksjale dokumente saates arvestama võimalusega, et registrijärgsel aadressil asub ainuüksi maksumaksja nimeline postkast. Tähtsaadetisena saadetud dokumente peab tulenevalt MKS § 54 lg-st 6 olema võimalik aadressijärgselt üle anda.

⁵⁸ HMS § 26 lg 3 kohaselt loetakse dokument menetlusosalisele haldusmenetluses kättetoimetatuks, kui see on kohale toimetatud menetlusosalise elu- või asukoha aadressil või kui see on menetlusosalisele postiasutuses allkirja vastu üle antud.

⁵⁹ Sellisele järeldusele jõudis Riigikohus MKS § 54 lg 6, TsÜS § 29 lg 1 ja ÄS § 62 lg-de 4 ja 5 ning § 145 lg 1 p 2 koosmõjust tulenevalt.

Eelnevast tulenevalt võib analüüsi autorite arvates püstitada küsimuse, kas samasugune põhimõte ei võiks kehtida ka menetluskärdokumentide kättetoimetamisel tsiviilkohtumenetluses.

Euroopa tsiviil- ja kaubandusajade justitiivõrgustikus on põgusalt uuritud ka võlgnike aadresside kättesaadavust ja andmete õigsust.⁶⁰ Sealsete andmete põhjal võib järeldada, et võlgnike leidmisega on probleeme ka mitmetes teistes riikides. Ilmneb, et mida vähem juriidiliste isikute registriandmete õigsust sisuliselt kontrollitakse, seda suuremad raskused on vastavas riigis juriidilistest isikutest võlgnike leidmisega.⁶¹ Mitmed riigid on viidanud asjaolule, et riiklikud võimalused õigete andmete saamiseks ongi põhimõtteliselt piiratud (nt Iirimaa, Ühendkuningriik, Itaalia, Taani).

Nagu märgitud eespool, on menetluskärdokumentide kättetoimetamisel lisaks õiguslikele aspektidele oluline panna tähele ka kostjate halva kättesaadavuse sotsiaalmajanduslike põhjuseid, mis on otseses seoses inimeste õigusteadvusega ja ettekujutusega sellest, millised on nende õigused ja kohustused, kas ja millises ulatuses nad peavad neile võetud kohustusi täitma ning kas nende kohustuseks on muu hulgas olla vajadusel kättesaadav selleks, et klaarida ära vaidlused teiste ühiskonnaliikmetega. Analüüsi autorite arvates võib tuua välja kahte tüüpi suhtumist, mis on praegusel ajal omane neile kostjatele, kes ei soovi oma kohustusi täita ja hoiavad menetlusest kõrvale.

Esimesel juhul on tegemist isikutega, kes soovivad olla mitte kättesaadavad põhjusel, et nende majanduslik olukord on sedavõrd halb, et nende ettekujutuste kohaselt kaasnevad kohtumenetlusega tagajärjed, mille tulemuseks võib olla nende n-õ ühiskonnast väljaarvamine.⁶² Lisaks tõsiste sotsiaalsete probleemidega silmitsi seisvatele isikutele on aga ka neid, kes põhimõtteliselt ei soovi olla kohtu jaoks kättesaadavad ja siin on tegemist lihtsalt vähese õiguskuulekusega ja soovimatusega vastutada. Selliseid isikuid iseloomustab muu hulgas suhtumine: „kui mul on Eestis liiga palju võlgu, siis lähen ära välismaale.“ Sellise suhtumise vastu on õiguslike vahenditega keeruline võidelda ja rohkem oleks abi inimeste õigusteadvuse arendamise komplekssetest abinõudest.

1. mail 2009 jõustunud tsiviilseadustiku üldosa seaduse⁶³ muudatused olid osaliselt suunatud sellele, et reguleerida olukordi, kus isikud mitte tingimata pahauskselt, vaid mitmete sotsiaalsete ja majanduslike probleemide koosmõju tulemusena olid jätnud täitmata oma kohustused (näiteks sms-laenu võlglased jmt isikud). Nimelt muudeti TsÜS § 86 ja sätestati „liigkasuvõtmise“ tunnustele vastavate krediitdilepingute vastuolu heade kommetega ja seega tühisus. Kaudselt oli uue regulatsiooni eesmärk ka vastavat liiki õigusvaidluste lahendamise parem korraldamine.

TsÜS-i muudatusi sätestava seaduse eelnõu seletuskirjas tuuakse välja kaks võimalikku lähenemist probleemile, nimelt administratiivne ja eraõiguslik ja märgitakse muu hulgas järgmist: *Administratiivsete abinõude all peetakse silmas eelkõige neid vahendeid, mida saab kasutada riik, tuginedes oma võimu monopolile. Olemuslikult oleks tegu riigi ühepoolsete käskudega (haldusõiguslike käskudega) selle kohta, kuidas laenuandja peab tegutsema, ja ka riigipoolse kontrolliga, kas neid käsked täidetakse. Sellise reguleerimismehhanismi puuduseks*

⁶⁰ Vt lähemalt: The transparency of the debtor's address. Available: http://ec.europa.eu/justice/doc_centre/civil/studies/doc/address_debtor_en.pdf.

⁶¹ Näiteks Austrias, Hispaanias, Prantsusmaal on registriandmed sisulise kontrolli tõttu üsna usaldusväärsed, Ühendkuningriigis ja Itaalias seevastu on registriandmed formaalsed ja sellest tulenevalt on väidetavalt raskusi ka juriidiliste isikute esindajate leidmisega.

⁶² Seda liiki kõrvalehoidmisele viitas ka nt kohtunik Aase Sammelselg kohtumisel sotsiaaltöötajatega. Vt: Sikk, Rein. Kohtunik kutsus SMS-laenu ohvreid põõsa varjust välja tulema. – Eesti Päevaleht 10. september 2008.

⁶³ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. a. – RT I 2002, 35, 216; RT I 2010, 38, 231. Edaspidi: TsÜS.

*saab lugeda riigi kulutusi, mis tuleb teha kontrollimiseks, ja vaba turumajanduse soodustamisest kõrvalekaldumist. Administratiivsete abinõude kasutamist ei ole eelnõu koostajad vajalikuks pidanud. Samas ei välista eelnõuga tehtavad muudatused hilisemalt administratiivsete meetodite kasutuselevõtmist.*⁶⁴ Nagu näha, oli peamiseks argumendiks, miks riik valis eraõigusliku lähenemise, riigi kulude kokkuhoid.

Analüüsi autorite hinnangul ei ole uus regulatsioon seatud eesmärgi seni kuigi edukalt täita suutnud ja seda põhjusel, et väga üldise tähendusega eraõigusliku tuumikseaduse muutmisega ei ole tegelikult võimalik lahendada probleemi põhiolemust – konkreetse isiku (kostja) muret, et ta ei suuda oma kohustusi täita. Sellega kaasneb soovimatus osaleda kohtumenetluses ja iseenesest õige lähenemine, et kuidagi peaks riik ennast finantsteenuste osutajate survele „vaeseks laenanud“ inimesi toetama, ei saa õigusnormidelt tuge. Vaatamata seadusemuudatustele ei ole kostjad seda liiki asjades muutunud paremini kättesaadavaks, mis näitab sotsiaalsete probleemide lahendamiseks valitud abinõu ebasobivust.

Ka Eesti õiguskirjanduses on viidatud sellele, et probleemid (mh näiteks sms-laenudel põhinevate) võlanõuete menetlemisel püsivad ja märgitud, et nt ka võimalus tunnistada liigkasuvõtjalikud laenulepingud heade kommete vastaseks ja seega tühiseks ei anna tulemust olukorras, kus laenuandja kasutab oma nõude maksmapanekuks TsMS-s ettenähtud maksekäsu kiirmenetlust ja laenuvõtja ei esita maksettepanekule õigeaegselt vastuväidet. Kui võlgnik õigeaegselt vastuväidet ei esita, teeb kohus TsMS § 489 kohaselt maksekäsu, mis on oma olemuselt täitedokument ja kuulub viivitamata täitmisele. Lisaks maksekäsu kiirmenetluse sätete täiendamisele eeldab sms-laenu võtjate tõhusam kaitse kindlasti Tarbijakaitseameti senisest palju aktiivsemat tegevust. Muuhulgas peaks see väljenduma ebamõistlikult kahjustavate tüüptingimuste kasutamise keelustamise nõudmises kohtu kaudu (VÕS § 45). Samuti peab jätkuma tarbijate teavitamine nende õigustest.⁶⁵

Kokkuvõtteks võib analüüsi autorite arvates üldistatult välja tuua mõned abinõud, mida võiks probleemide leevendamiseks kaaluda:

- Kättetoimetamise standardi mõningane alandamine, kuid vaid eeldusel, et oleks siiski tagatud kohtuotsuste tunnustamine ja täidetavus. Näiteks võiks kaaluda, kas juriidilisele isikule kättetoimetamisel ei saaks sarnaselt haldusmenetlusele eeldada juriidilise isiku kohustust tagada oma registrijärgselt aadressilt sinna postitatud dokumentide kättesaamine.
- Büroomudeli vm kohtukorralduslike abinõude rakendamine kättetoimetamise efektiivsemaks muutmiseks;
- Kättetoimetamist korraldavate isikute senisest suurem motiveerimine;
- Inimeste motiveerimiseks sobivate abinõude leidmine eesmärgiga tagada nende huvitatus sellest, et nende kohta käivad registriandmed oleksid õiged.

⁶⁴ 365 SE. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: www.riigikogu.ee.

⁶⁵ Probleemidest sms-laenude võlgnikega vt lähemalt: Saare, Kalev; Sein, Karin; Simovart, Mari Ann. Laenusaaaja õiguste kaitse sms-laenu lepingute puhul. – *Juridica I/2010*, lk 49.

5. Õiguskeskkonna järjest keerulisemaks muutumine – kas õiguse areng või taandareng?

Kui uurida seda, millises muutumises on õigusvaidluste olemus, mille lahendamise vajadusega kohtusüsteem silmitsi seisab, siis tundub, et suurenemas on nende vaidluste hulk, mille osaliste jaoks on väga keeruline õigussuhe kvalifitseerida, leida õiged õigusnormid ja koostada selline hagiavaldus, mille menetlemist oleks kohtul võimalik juhtida nii, et see toimuks kiiresti ja efektiivselt, et samaaegselt oleksid tagatud menetlusosaliste õigused esitada kogu asjas vajalik teave ja tõendid õigel ajal ja mõlemal poolel oleks võimalik õigel ajal ja kiiresti vastata ka teise poole seisukohtadele. Ühesõnaga, et tagatud oleks ideaalne tsiviilprotsessi mudel.

Üks kohtupraktika analüüsi käigus silma hakanud ja menetluse kestusega puutumust omavaid probleeme on ka see, et nõuete formuleerimine, nende täiendamine ja täpsustamine on menetluses väga levinud. See selgus muu hulgas näiteks 2010. aastal tehtud hagi aluse ja eseme praktika analüüsist.⁶⁶ Samasugusele suundumusele halduskohtumenetluses viitas 31. Õigusteadlaste päeval esinedes ka Aivar Pilv.⁶⁷ Kahtlemata on siin tegemist menetlusosaliste (eelkõige hageja) õigusega, kuid kui pooled vahetavad oma seisukohti ja nõuete ning vastuväidete täpsustusi liiga pika aja jooksul, muutub vaidluse objekt "hägusaks" ja menetlus ise ebamõistlikult kauakestvaks. Analüüsi autorite arvates ei ole probleemi olemus mitte niivõrd menetlusõiguslikku laadi, sest TsMS näeb üldiselt ette piirangud vaidluse objekti hilisemaks muutmiseks, kuivõrd materiaalõiguse keerukuses, mis on muutumas tõsiseks probleemiks isegi juristidele.

Hagi eseme ehk nõude hilisem muutmine on menetluses üldiselt piiratud, seega peaks seadus võimaldama käsitleda hagi eset ka piisavalt üldistatud kujul. Tegelikult ilmneb aga praktikast, et hagi eseme käsitus on võrdlemisi detailiseeritud ja seetõttu on hageja kohe menetluse alguses sunnitud esitama kõik võimalikud alternatiivsed sõnastused ja nõuded, sest hiljem võib see võimatuks osutuda. Teiseks ei ole keelatud täiendada oma nõuet pidevalt uute teoreetiliste seisukohtadega ja teisel poolel on omakorda võimalus neile vastata. Teatud valdkondades on kohtulahendid seega muutumas omamoodi õigusteoreetilisteks teosteks. Selliste teoste loomine on kahtlemata ajamahukas, mis tekitab paratamatult küsimuse, kuidas on niisuguses olukorras võimalik kinni pidada mõistliku menetlusaja järgimise nõudest.

Kolmeastmeline kohtusüsteem peaks tagama piisava võimaluse lahendi kontrolliks ja kui menetlus piirduks kolme astmega, siis oleks kõik hästi. Paraku on palju ka neid juhtumeid, kus menetlusosalised peavad käima läbi kolm astet ja seejärel veel kaks või kolm. Selline „topeltmenetlus“ mõjub menetlusosalistele psühholoogiliselt isegi frustrerivamalt kui menetluse pikk kestus ühes astmes – inimestel on raske mõista, miks ei saa kohtuasi alati kolme instantsi järel lahendust, vaid peab „otsast algama“, rääkimata sellest, et „mitme ringi“-menetlused toovad osalistele kaasa väga suured kulud.

Jättes kõrvale olukorrad, kus menetlusosalised ei kasuta oma menetlusõigusi heauskselt (sellisteks puhkudeks on menetlusseadustikus ette nähtud sanktsioonide kohaldamise võimalus), on Riigikohtus seni tehtud kohtupraktika analüüsid korduvalt näidanud, et on õigusinstituute ja valdkondi, kus kohtusse minek võibki endast kujutada riski, et vaidlus kestab aastaid ja lahendid kaevatakse korduvalt edasi ka kõrgemasse astmesse.

⁶⁶ Vutt, Margit. Hagi ese ja alus tsiviilkohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. November 2010. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1046/HagiAlusjaEse_Margit_Vutt.pdf.

⁶⁷ Pilv, Aivar. Õigusemõistmine – milliste eesmärkide nimel? 31. Õigusteadlaste päevade teesid. Arvutivõrgus: http://www.iuridicum.ee/index.php?group_id=0&id=1&pg=4&page=105&action=show_details&.

Apellatsioonikohtu kohustus tühistada esimese astme kohtu lahend ja saata kohtuasi tagasi esimesse astmesse on sätestatud TsMS §-s 656, mille lg 1 kohaselt ringkonnakohus tühistab esimese astme kohtu otsuse apellatsioonkaebuse põhjendusest ja selles esitatud asjaoludest olenemata ja saadab asja uueks arutamiseks esimese astme kohtule, kui esimese astme kohtus:

- on oluliselt rikutud õigusliku ärakuulamise või menetluse avalikkuse põhimõtet;
- on tehtud otsus isiku suhtes, keda ei kutsutud kohtusse seaduse kohaselt;
- lahendas asja ebaseaduslik kohtukoosseis, muu hulgas kohtukoosseis, kuhu kuulunud kohtunik oleks pidanud ennast taandama;
- ei esindanud poolt selleks õigustatud isik ja pool ei ole enda esindamist menetluses ka heaks kiitnud;
- ei ole otsust seaduse kohaselt olulises ulatuses põhjendatud ja ringkonnakohtul ei ole võimalik puudust kõrvaldada.⁶⁸

Lisaks eelnevale on ringkonnakohtul õigus apellatsioonkaebuse põhjendusest olenemata tühistada esimese astme kohtu otsus ja saata asi uueks arutamiseks ka teiste menetlusõiguse normide olulise rikkumise tõttu, kui rikkumist ei ole võimalik apellatsioonimenetluses kõrvaldada.

Sarnased võimalused annab TsMS § 692 lg 4 ka Riigikohtule kassatsioonimenetluses.

Otsuse tühistamise ja asja uueks lahendamiseks saatmise korral jätkub menetlus vastavalt kas esimese astme kohtus või ringkonnakohtus seisundis, milles see oli enne asja läbivaatamise lõpetamist. Maakohus teeb (uuesti) menetlustoimingud, mis olid ebaseaduslikud või jäid tegemata.

Seega juhul, kui kõrgem kohtuinstants jõuab teistsugusele järeldusele kui madalam, sõltub asja tagasisaatmine rikkumise laadist ja kõrgema kohtu võimalusest rikkumine kõrvaldada. TsMS § 688 lg 5 kohaselt ei kogu ega uuri Riigikohus tõendeid, välja arvatud juhul, kui tõend esitatakse ringkonnakohtu poolse menetlusõiguse normi olulise rikkumise tõendamiseks. Seega puudub Riigikohtul pädevus hinnata seda, kas alama astme kohtud on asjaolusid õigesti tuvastanud, tuvastada ise hagi aluseks olevaid asjaolusid ning vastu võtta ja hinnata tõendeid kui need ei ole esitatud ringkonnakohtu poolse protsessiõiguse normi rikkumise tõendamiseks. Niisugune menetluse korraldus viib paratamatult selleni, et kui esimeses astmes jääb midagi olulist välja selgitamata, tuleb menetlust selles astmes ka jätkata.

2010. aastal Riigikohtus läbivaadatud 151-st tsiviilasjast 48-l juhul saatis Riigikohus asja uueks aruteluks ringkonnakohtusse. 30-l juhul saatis Riigikohus asja uueks arutamiseks maakohtusse. Enamikul juhtudest esinesid vead nii menetlus- kui materiaalõigusnormi kohaldamisel. Seega umbes pooltel juhtudest jätkus menetlus madalama astme kohtus. 27-l juhul jättis Riigikohus ringkonnakohtu lahendi muutmata, neljal juhul jõustas maakohtu lahendi, 22-l juhul tegi ise uue lahendi ja neljal juhul tühistas ringkonnakohtu lahendi ja jõustas maakohtu lahendi, 16-l juhul muutis ringkonnakohtu lahendit.⁶⁹

Kui uurida, mis iseloomustab neid 2010. a. kaasuseid, milles menetlus ei piirdunud kolme kohtuastmega, siis ei saa tuua välja paari üksikut õigusnormi või –valdkonda, mille raames toimuvad vaidlused oleksid oma olemuselt sellised, et põhjustavad palju probleeme. Mõne

⁶⁸ Sama paragrahvi lg 2 ja lg 3 kohaselt ei pea ringkonnakohus asja uueks arutamiseks saatma, kui rikkumine on võimalik kõrvaldada apellatsioonimenetluses, samuti ei saada ringkonnakohus asja tagasi juhul, kui rikkumine on selline, mida ei olegi võimalik esimeses astmes kõrvaldada.

⁶⁹ Kolmel juhul lõpetas asja menetluse, kahel juhul jättis avalduse läbi vaatamata.

enam probleemse valdkonnana võib nimetada kindlustuslepingutega seotud vaidlusi, üürivaidlusi, erinevate õiguskaitsevahendite kohaldamise vaidlusi, erinevat tüüpi kahju hüvitamise kaasuseid (nt kutsehaiguse juhtumid), isiklike õiguste kaitse ja juurdepääsuõiguse vaidlusi.

Samas on võimalik tuua välja mõned iseloomulikud 2010. a. nn probleemsemat praktikat iseloomustavad tunnused.

- **Probleemid tsiviilkohtumenetluse normide kohaldamisega.** Selle üheks oluliseks põhjuseks tuleb analüüsi autorite arvates pidada viimasel ajal toimunud ulatuslikke ja korduvaid menetlusseadustiku muudatusi. Probleemsete valdkondadena võib nimetada:
 - menetluskulude kättetoimetamist;
 - menetlusabi ja menetluskulude määramist;
 - hagi tagamist.
- **Üldjuhul on esimesse või teise astmesse tagasi saadetud tsiviilasjad nii tõendamisesemelt kui ka materiaalõiguslikult komplitseeritud õigusvaidlused,** mille puhul võib asuda seisukohale, et vaidlus ise ja selle käigus kohaldatavad õigusnormid ongi ülimalt keerulised. Niisuguses olukorras tekib küsimus, kas ja kui võrd on sedavõrd keerulised õiguslikud konstruktsioonid üldse õigussuhte osalistele ettenähtavad ja arusaadavad ja kas õigus ei ole inimeste jaoks muutumas liiga keeruliseks, sest üha raskem on näha ette oma tsiviilõiguslike toimingute tagajärgi.
- **Nn uut tüüpi vaidlused.** Mitmed kohtuasjad, mis 2010. aastal Riigikohtust esimesse või teise astmesse tagasi saadeti olid oma olemuselt „teedrajavad“ ehk sellised, kus senises praktikas kas ei olnud teatud õigusnorme veel üldse kohaldanudki või ei olnud neid sellistel asjaoludel kohaldatud.⁷⁰ Näidetena võib tuua lahendid, mis käsitlesid:
 - ärikeelu uusi aspekte;
 - ettevõtte üleminekut;
 - juhtorgani liikmete võimalikku vastutust aktsionäri ees;
 - isiklike õiguste kaitse uusi tahke, nt kujutise kaitset;⁷¹
 - saneerimismenetlust;
 - lepinguliste kohustuse vahekorra muutmist kui lepingu muutmise (lõpetamise) alust (VÕS § 97).

Prof. Raul Narits ja prof. Kalle Merusk on märkinud: *Õigusriigi põhimõtteks on ka see, et üksikisikule peab olema tagatud juurdepääs tema juriidilist staatust kirjeldavale teabele. Siia kuulub ka seadustest arusaamine.*⁷² Eelnevat arvestades võib küsida, kas seda põhimõtet praegu järgitakse. Analüüsi autorite arvates on „teisele ringile“ saadetud kohtuasjadele

⁷⁰ Niisugune tendents on analüüsi autorite arvates osaliselt seostatav majanduslangusega – inimeste soov kasutada oma õiguste makspanekuks kohtu abi on suurem, sest kohustuste täitmine on üldiselt halvenenud ja otsitakse ka neid võimalusi, mis on seaduses küll kogu aeg olemas olnud, kuid mida ei ole varem aktiivselt kasutatud.

⁷¹ Vt Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 13. jaanuari 2010. a. otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-152-09.

⁷² Narits, Raul; Merusk, Kalle. Õiguse olemusest ja seaduse võimalustest. – Riigikogu Toimetised nr 2.

iseloomulikud mitmed eri aspektid, mis viitavad selgelt, et õiguskeskkond on kohati muutumas hirmuäratavalt keeruliseks. Kohtumenetluse ressursijaotuse seisukohast võib siinkohal püstitada küsimuse, kas sellises olukorras oleks abi näiteks kohtute senisest suuremast spetsialiseerumisest.

Kokkuvõte

- Riik võib otsustada, millise justiitsüsteemi ta loob ja valida abinõud mõistliku menetlusaja nõude täitmiseks. Silmas tuleb aga pidada seda, et ebaefektiivse süsteemi loomise tagajärgedega kaasneb riigi vastutus. Analüüsist nähtus, et kohtute kestev ülekoormus ei ole EIK praktikas ega saa ka Eestis olla ebamõistlikult pika menetlusaja õigustuseks.
- Kohtusüsteem peab arvestama sellega, et asja menetlemine mõistliku aja jooksul peab olema võimalik ka siis, kui asi läbib kohtus mitu ringi. See on analüüsi autorite arvates jõukohane üksnes efektiivselt kujundatud kohtusüsteemile.
- Eestis on tsiviilasjade menetluse venimise põhjused üldjoontes samasugused nagu teistes riikides (menetluse peatumine ja peatamine, ekspertiisi määramise raskused, kohtute ülekoormus, asjade kohtunike vahel ümberjagamisest tekkinud viivitused jmt).
- Kuigi Justiitsministeeriumi menetlusstatistika kohaselt on keskmise menetlusaja näitajad head, on tegelikult piisavalt palju pikka aega kestnud ja seega probleemseid menetlusi.
- Tsiviilkohtumenetluse seadustikus sisalduvate menetlustähtaegade analüüs näitas, et enamasti on kohtule menetlustoimingute tegemiseks ettenähtud aeg sisustatud „mõistliku aja“ kaudu. Vaid üksikutel juhtudel näeb seadus kohtu jaoks ette konkreetseid tähtajad.
- Eesmärgiks tuleks seada vähemalt EIK praktikas kinnistunud „kahe aasta nõude järgimine“.
- Oluline on tagada kohtu passiivsuse jätkuv monitooring. Uues, praegu väljatöötamisjärgus olevas kohtute infosüsteemis on selleks kavandatud abinõud (näiteks on infosüsteemis ette nähtud kohtute esimeestele jooksva info kuvamine nn vanade ja seisvate asjade kohta).
- Kaaluda tuleks nn prioriteetsete asjade kindlaksmääramist ja nende jaoks vajadusel soovituslike tähtaegade kehtestamist. Konkreetsete tähtaegade massilist kehtestamist ei saa pidada õigeks, sest üksnes tähtaja ettenägemine seaduses ei aita menetlust faktiliselt kiirendada, kui tähtaega ei ole kohtuhaldusest vm asjaoludest tingitud põhjustel võimalik järgida.
- Üheks abinõuks, mis võiks aidata menetlustähtaegade järgimist parandada, on mitmete riikide kogemuse kohaselt menetluse ajakava koostamine ja selle läbiarutamine menetlusosalistega.
- Tsiviilasjades põhjustab Eestis kõige sagedamini menetluse venimist menetlusdokumentide kättetoimetamise staadium. Sellega seoses on võimalik kaaluda järgmisi abinõusid:
 - Kättetoimetamise standardi ülevaatamine, tagades samal ajal siiski isikute põhiseaduslikud õigused. Näiteks võiks kaaluda, kas menetlusdokumentide juriidilisele isikule kättetoimetamisel saaks sarnaselt haldusmenetlusele eeldada juriidilise isiku kohustust tagada oma registrijärgselt aadressilt sinna postitatud dokumentide kättesaamine.

- Büroomudeli vm kohtukorralduslike abinõude rakendamine kättetoimetamise efektiivsemaks muutmiseks.
- Kättetoimetamist korraldavate isikute senisest suurem motiveerimine.
- Inimeste motiveerimiseks sobivate abinõude leidmine eesmärgiga tagada nende huvitatus sellest, et nende kohta käivad registriandmed oleksid õiged.

Lisa 1 analüüsile „Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses“. Menetlustähtajad tsiviilkohtumenetluse seadustikus

Allpool on välja toodud tavapärase hagimenetluse võimalikud etapid ning nende läbiviimise tähtajad. Kuna reaalses menetluses võib ette tulla väga erinevaid olukordi, ei pruugi järgnev loetelu olla ammendav. Samuti on järgnevas loetelus käsitletud menetluses tehtud kohtumääruse peale edasikaebamist ainult hagi menetlusse võtmisest keeldumise peale. Iseenesest on võimalik täiendavate menetlusetappide teke kõigi nende kohtumääruste puhul, kus seadus näeb ette edasikaebeõiguse.

Teise ja kolmanda astme menetluses ei ole eraldi välja toodud kõiki etappe, mis on juba kirjas esimese astme menetluses, vastasel juhul läheks alljärgnev loetelu liiga pikaks.

1. Hagi tagamine, TsMS § 382 lg-d 1 ja 2. Kohus võib avalduse alusel tagada hagi ka enne hagi esitamist. Kui kohus tagab hagi käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud juhul, **määrab kohus tähtaja**, mille jooksul peab avaldaja hagi esitama. Tähtaeg ei **või olla pikem kui üks kuu**. Kui hagi määratud tähtaja jooksul ei esitata, tühistab kohus hagi tagamise.
2. Menetlusabi taotlus, TsMS §-d 180 ja 184.
3. Määrus menetlusabi andmise/ andmata jätmise kohta, TsMS § 187. Menetlusabi andmise taotlus **ei peata seaduses sätestatud ega kohtu määratud menetlustähtaja kulgemist**. Kohus **pikendab siiski mõistlikult** enda määratud tähtaega. Seaduses sätestatud tähtaja järgimiseks peab menetlusabi taotleja tegema **tähtaja kestel ka menetlustoimingut, mille tegemiseks ta menetlusabi taotleb, eelkõige esitama kaebuse**. Kaebuse põhjendamiseks või riigilõivu tasumiseks või kaebuses esineva sellise puuduse kõrvaldamiseks, mis on seotud menetlusabi taotlemisega, **annab kohus mõistliku tähtaja pärast menetlusabi andmise taotluse lahendamist**, kui nimetatud taotlus ei olnud esitatud põhjendamatult või tähtaja pikendamise eesmärgil.
4. Eeltõendamismenetlus, TsMS §-d 244-250 – poole taotlusel võib kohus **kohtumenetluse ajal või mõjuval põhjusel enne menetluse algatamist** määrusega korraldada eeltõendamismenetluse, kui vastaspool sellega nõustub või kui võib eeldada, et tõendid võivad kaduma minna või nende kasutamine võib raskeneda. Kohus algatab isiku taotlusel eeltõendamismenetluse tõendite tagamiseks ka siis, kui isik põhistab, et tema autoriõigusi, autoriõigustega kaasnevaid õigusi või tööstusomandiõigusi on rikutud või on olemas nende rikkumise oht. Kui eeltõendamismenetlus algatatakse tõendite tagamiseks enne hagi esitamist isiku autoriõiguste, autoriõigustega kaasnevate õiguste või tööstusomandiõiguste rikkumise või rikkumise ohu tõttu, annab kohus määruses tähtaja, mille jooksul isik peab esitama hagi. Tähtaeg ei või olla pikem kui **üks kuu**. Kui hagi määratud tähtaja jooksul ei esitata, tühistab kohus eeltõendamismenetluse käigus tehtud toimingud (TsMS § 247 lg 2).
5. Hagi esitamine, TsMS § 362 lg 1, **hagi esitamise ajaks on hagi kohtusse jõudmise aeg**.
6. Hagi menetlusse võtmise otsustamine TsMS § 372 lg 1– **mõistliku aja jooksul**. Kohus võib küsida ka kostjapoolset seisukohta TsMS § 372 lg 3 kohaselt (sel juhul lahendab kohus hagi **viivitamatult** pärast seisukoha saamist).

7. Hagi puuduste kõrvaldamine TsMS § 372 lg 1 – kohus määrab puuduste kõrvaldamise tähtaja **mõistliku aja jooksul**.
8. Hagi puuduste kõrvaldamine TsMS § 372 lg 1 – kohus määrab **puuduste kõrvaldamise tähtaja** mõistliku aja jooksul.
9. Hagi menetlusse võtmisest keeldumine.
10. Hagi menetlusse võtmisest keeldumise peale võib esitada määruskaebuse ringkonnakohtusse TsMS 661 – **15 päeva (max 5 kuud määruse tegemisest)**.
11. Kohus võib mõjuval põhjusel anda määruskaebuse esitanud isikule **täiendava tähtaja** kaebuse põhjendamiseks, TsMS § 661 lg 5.
12. Ringkonnakohtu määrus menetlusse võtmise kohta, Riigikohtusse selle peale üldiselt kaevata ei saa, TsMS § 372 lg 5, TsMS § 638– **viivitamata**.
13. Ringkonnakohtu määrus, TsMS § 452 lg-d 2 ja 4 – **maksimum 40 päeva pärast taotluste ja dokumentide esitamiseks ettenähtud tähtpäeva möödumist**.
14. Hagi menetlusse võtmine.
15. Hagide liitmine, haginõuete eraldamine, TsMS §-d 374, 375.
16. Ebaselge esindusõigusega isik, TsMS § 227 lg 1. Kui hageja nimel esitab hagi isik, kes ei tõenda oma esindusõigust, **ei toimeta kohus hagi enne esindusõiguse tõendamist kostjale kätte**.
17. Menetlusosalistele hagist teatamine (eelmenetluse algus), TsMS § 393 lg 1 – **teatada tuleb viivitamatult**.
18. Kostja vastus hagile TsMS § 394 lg 5, TsMS § 187 lg 5 – vähemalt **14 päeva pärast hagi kättetoimetamist, välisriigi puhul vähemalt 28 päeva**. Kohus **pikendab siiski mõistlikult enda määratud tähtaega**, eelkõige hagile, kaebusele või taotlusele vastamiseks määratud tähtaega, pärast menetlusabi andmise taotluse lahendamist, kui menetlusabi andmise taotlus ei olnud esitatud põhjendamatult või tähtaja pikendamise eesmärgil.
19. Vastuhagi, TsMS § 373 – kostja võib esitada vastuhagi kuni kohtuvaidluse ni (kirjalikus menetluses taotluste esitamise tähtaja möödumiseni), vastuhagi avaldusele kohaldatakse hagiavalduse kohta sätestatud.
20. Hageja arvamus hagi vastuse kohta, TsMS § 396 – **mõistlik tähtaeg**.
21. Hagi muutmine, TsMS § 376 – kohaldatakse hagiavalduse kohta sätestatud.
22. Iseseisva nõudeta kolmanda isiku menetlusse astumise ja kolmanda isiku kaasamise avaldused, TsMS §-d 215, 216 – **kohus annab nimetatud avalduste suhtes seisukoha võtmiseks pooltele tähtaja**.
23. Iseseisva nõudeta kolmas isik TsMS § 214 lg 2 – kaebuse esitamiseks või muu menetlustoimingute tegemiseks kehtib kolmanda isiku suhtes **sama tähtaeg kui selle**

hageja või kostja suhtes, kelle poolel ta menetluses osaleb, kui seadusest ei tulene teisiti.

24. Ebaselge esindusõigusega isik, TsMS § 227 lg-d 2 ja 3. Kui menetlusosalise esindaja ei suuda oma esindusõigust kohtus tõendada, kuid väidab seda olevat võimalik hiljem teha, **võib kohus asja arutamise edasi lükata** või lubada isikul ajutiselt esindajana menetluses osaleda. Asja arutamise edasilükkamise või ebaselge esindusõigusega isiku esindajana menetlusse lubamise korral **määrab kohus talle tähtaja esindusõiguse tõendamiseks**.
25. Kohtuistungi määramine, TsMS §-d 342, 397 – kui asi vaadatakse läbi kohtuistungil, peab **ajavahemik hagi kostjale kättetoimetamise ja kohtuistungi toimumise vahel olema vähemalt 30 päeva (dokumendimenetluses 14 päeva)**.
26. Kohtukutsete saatmine, TsMS § 343 lg 2 – kutse kättetoimetamise ja istungipäeva vahele peab jääma **vähemalt kümme päeva**. Menetlusosaliste nõusolekul võib tähtaeg olla ka lühem.
27. Kohtuistungile ilmumata jäämisest teatamine TsMS § 345 – kui kohtuistungile kutsutud menetlusosaline, tunnistaja, ekspert või tõlk ei saa kohtusse ilmuda, peab ta sellest kohtule **õigel ajal teatama** ja kohtusse ilmumise takistust põhistama.
28. Kohtuistungi aja muutmise ja asja arutamise edasilükkamise taotlus TsMS § 352 lg 6 – kohtuistungi või muu menetlustoimingu edasilükkamise taotluse lahendab **kohus viivitamata** ja võimaluse korral enne kohtuistungit või muu menetlustoimingu tegemist ning teavitab sellest viivitamata menetlusosalisi.
29. Kohtuistungi aja muutmine ja asja arutamise edasilükkamine TsMS § 352 lg-d 1, 3, 5 – mõjuval põhjusel võib kohus istungiaja tühistada või seda muuta, samuti istungi **edasi lükata**. Kohus määrab käesoleva paragrahvi lõikes sel juhul **võimaluse korral kohe** uue istungi menetluse jätkamiseks. Uus istung asja arutamise jätkamiseks korraldatakse menetlusosaliste arvamust mõistlikult arvestades **võimalikult kiiresti**. Kui asja arutamine lükatakse maakohtus poolte nõusolekuta edasi kauemaks kui kolm kuud, võib pool esitada määruse peale määruskaebuse, kui ta leiab, et asja arutamine on edasi lükatud põhjendamatult pikaks ajaks.
30. Menetluse peatamine ja peatumine, TsMS § 353-359.
 - Menetluse peatumine füüsilisest isikust poole surma või juriidilisest isikust poole lõppemise korral, TsMS § 353 – füüsilisest isikust poole surma või juriidilisest isikust poole lõppemise korral peatub üldõigusjärgluse puhul menetlus, **kuni seda jätkab poole üldõigusjärglane või menetluse jätkamiseks õigustatud muu isik**. Pärija ei ole kohustatud menetlust jätkama enne pärandi vastuvõtmist või vastuvõtmisest loobumiseks ettenähtud tähtaja möödumist. Nimetatud juhul menetlus ei peatu, kui poolt esindab menetluses lepinguline esindaja. Sel juhul peatab kohus menetluse esindaja või vastaspoole taotlusel. Kui üldõigusjärglane viivitab menetluse peatumise või peatamise puhul menetluse jätkamisega, kutsub kohus vastaspoole avalduse alusel õigusjärglast üles jätkama menetlust **kohtu määratud tähtaja jooksul** ja asja arutamises osalema.

- Menetluse peatumine tsiviilkohtumenetlusteovõime kaotuse tõttu, TsMS § 354 – kui pool kaotab tsiviilkohtumenetlusteovõime või kui tema seaduslik esindaja sureb või seadusliku esindaja esindusõigus lõpeb, ilma et pool oleks muutunud teovõimeliseks, peatub menetlus, **kuni seaduslik esindaja või uus seaduslik esindaja teatab kohtule enda määramisest**. Nimetatud juhul menetlus ei peatu, kui poolt esindab menetluses lepinguline esindaja. Sel juhul peatab kohus menetluse esindaja või vastaspoole taotlusel. Kui seaduslik esindaja on käesoleva paragrahvi lõikes 1 või 2 sätestatud juhul määratud, kuid ta ei teata määramisest kohtule ja vastaspool teatab kohtule oma soovist menetlust jätkata, jätkub menetlus, kui kohus on teate seaduslikule esindajale kätte toimetanud.
 - Menetluse peatamine mõjuval põhjusel, TsMS § 355 – kohus võib poolst tuleneval mõjuval põhjusel menetluse peatada **kuni põhjuse äralangemiseni**. Poole raske haigestumise korral võib menetluse peatada kuni poole tervenemiseni, kui haigus ei ole krooniline.
 - Menetluse peatamine teise menetluse tõttu, TsMS § 356 – kui otsus sõltub täielikult või osaliselt sellise õigussuhte olemasolust või puudumisest, mis on teise käimasoleva kohtumenetluse ese või mille olemasolu peab tuvastama haldusmenetluses või muus kohtumenetluses, võib kohus peatada menetluse **kuni teise menetluse lõppemiseni**. Kohus võib menetluse peatada Riigikohtu menetluses oleva põhiseaduslikkuse järelevalve asja lahendamise ajaks **kuni Riigikohtu otsuse jõustumiseni**, kui see võib mõjutada tsiviilasjas kohaldamisele kuuluva õigustloova akti kehtivust. Kui kohus taotleb asjas tõusetunud küsimuses Euroopa Kohtult eelotsust, peatab kohus menetluse **kuni Euroopa Kohtu lahendi jõustumiseni**.
 - Abielu lahutamise menetluse peatamine, TsMS § 357 – kohus peatab abielu lahutamise menetluse, kui võib arvata, et abielu saab säilitada. Menetluse võib nimetatud põhjusel peatada **ühe korra kuni kuueks kuuks**.
 - Menetluse peatamine poolte ühisel taotlusel või mõlema poole puudumisel kohtuistungilt, TsMS § 359 – kohus võib menetluse peatada poolte ühisel taotlusel, kui võib eeldada, et see on otstarbekas poolleilolevate kompromissiläbirääkimiste tõttu või muul mõjuval põhjusel, samuti mõlema poole puudumisel kohtuistungilt.
- 31.** Menetluse uuendamine, TsMS § 361 lg 1 – kohus uuendab peatunud või peatatud menetluse poole taotlusel või omal algatusel määrusega pärast seda, **kui menetluse peatamise aluseks olnud asjaolud on ära langenud**. Kui menetlus peatati mõlema poole puudumise tõttu kohtuistungilt, uuendatakse menetlus üksnes poole taotlusel.
- 32.** Tõendite õigeaegne esitamine TsMS § 237 lg 1 – kohus annab menetlusosalistele eelmenetluses **tähtaja** tõendite esitamiseks ja nende kogumise taotlemiseks.
- 33.** Avalduste hilisem esitamine TsMS § 329-331 – menetlusosalised peavad menetluses esitama oma avaldused, taotlused, tõendid ja vastuväited nii varakult, kui menetluse seisund seda võimaldab ning see on menetluse kiireks ja õigeks lahendamiseks vajalik. Pärast eelmenetluse lõppemist võib uusi avaldusi, taotlusi, väiteid, tõendeid ja

vastuväiteid esitada üksnes juhul, kui neid ei olnud mõjuval põhjusel võimalik varem esitada.

34. Eelistung, TsMS § 398 lg 3 – **määratakse põhistungi aeg.**
35. Põhiistung, TsMS § 398 lg 3 – kui asja arutamist ei lõpetata eelistungil, teeb kohus korraldused, mis on veel vajalikud põhiistungi ettevalmistamiseks, ja määrab põhiistungi aja.
36. Vaheotsus, TsMS § 449.
37. Tunnistaja kutsumine kohtuistungile, TsMS § 343 lg 2 – kutse kättetoimetamise ja istungipäeva vahele **peab jääma vähemalt kümme päeva**. Menetlusosaliste nõusolekul võib tähtaeg olla ka lühem.
38. Dokumendi väljanõudmiseks hagi esitamine, TsMS § 282 – kui isik esitab dokumendi väljaandmise nõudele põhistatud ja seadusliku vastuväite, võib dokumendi taotleja esitada dokumendi väljanõudmiseks selle valdaja vastu hagi tulenevalt võlaõigusseaduses või muus seaduses või lepingus ettenähtust ja **taotleda hagi lahendamiseni põhiasja menetluse peatamist. Kohus määrab sel juhul dokumendi taotlejale dokumendi väljanõudmiseks tähtaja**. Vastaspool võib taotleda menetluse jätkamist enne teise isiku valduses oleva dokumendi esitamise tähtaja möödumist, kui dokumendi valdaja vastu esitatud hagi on lahendatud või kui dokumendi taotleja viivitab esitatud hagi menetlemisega või selle lahendi täitmisega, millega hagi rahuldati.
39. Vaatlus, TsMS § 292 lg 1 – kohus võib kohustada menetlusosalist või muud isikut lubama vaatlust korraldada ning **määrata talle selleks tähtaja**.
40. Kostja asendamine või kaasamine TsMS § 208, pärast kostja asendamist või kaasmaist alustatakse asja läbivaatamist **algusest peale**.
41. Ekspertiis, TsMS §-d 293-305.
42. Asja sisulise arutamise lõpetamine, TsMS § 401 – kui tõendite uurimisel ilmneb asjaolu, mida pool ei saanud varem arvestada, võib kohus anda selle poole taotlusel pooltele **täiendavalt aega** kohtuvaidluse ettevalmistamiseks (TsMS § 401 lg 3).
43. Kohtuvaidlus, TsMS § 402 – pärast kohtuvaidlust läheb kohus otsust tegema, **teatades, millal ja mil viisil kohtuotsus avalikult teatavaks tehakse**.
44. Kohtuotsus, TsMS § 435 lg 1 – kohus teeb otsuse, kui asja on kohtu arvates arutatud ammendavalt ja **asi on lõpliku lahendi tegemiseks valmis**. TsMS § 452 lg 4 – otsuse võib **hiljem kui 20 päeva pärast** asja arutamise viimast istungit avalikult teatavaks teha üksnes mõjuval põhjusel, eelkõige kohtuasja eriti suure mahu või erilise keerukuse tõttu. **Otsuse avalikku teatavakstegemist ei või määrata hiljemaks kui 40 päeva pärast asja arutamise viimast istungit**.
45. Täiendav otsus, TsMS § 488 – avaldus täiendavaks otsuseks menetlusosaliselt otsuse **kättetoimetamisest 10 päeva jooksul, kohus teeb täiendava otsuse omal algatusel 20 päeva jooksul** otsuses avalikult teatavakstegemisest alates;

46. Apellatsioonkaebuse esitamine, TsMS § 630 lg 1. Apellatsioonitähtaeg tulenevalt TsMS § 632 lg-st 1 on **30 päeva** alates **otsuse apellandile kättetoimetamisest (maksimum 5 kuud teatavakstegemisest)**. Kuid TsMS § 632 lg-st 2 tulenevalt, kui maakohus tunnistas asja lahendamisel kohtuotsuse resolutsioonis kohaldamisele kuuluva õigustloova akti põhiseadusega vastuolus olevaks ja jättis selle kohaldamata, **ei hakka apellatsioonitähtaeg kulgema enne kohaldamata jäetud õigustloova akti kohta Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve korras tehtud otsuse kuulutamist**. Lisaks tuleneb TsMS § 632 lg-st 3, et kui apellatsioonitähtaja jooksul tehakse asjas täiendav otsus, **hakkab apellatsioonitähtaeg kulgema täiendava otsuse kättetoimetamisest ka esialgselt tehtud otsuse suhtes uuesti**. Kirjeldava või põhjendava osata tehtud otsuse täiendamise korral puuduva osaga hakkab apellatsioonitähtaeg uuesti kulgema tervikotsuse kättetoimetamisest. Samuti saab TsMS § 632 lg-st 4 tulenevalt poolte kohtule avaldatud kokkuleppel apellatsioonitähtaega lühendada, samuti pikendada kuni viie kuuni otsuse avalikult teatavakstegemisest. TsMS § 632 lg 5 kohaselt võib ringkonnakohus apellandi taotlusel **mõjuval põhjusel anda täiendava tähtaja kaebuse põhjendamiseks**. Kaebuse põhjendamiseks antakse täiendav tähtaeg menetlusabi taotlemisel (TsMS § 187 lõikes 6 sätestatud juhul).
47. Apellatsioonkaebuse muutmine, TsMS § 634 lg 1 – apellant võib kuni apellatsioonitähtaja lõpuni kaebust muuta ja täiendada, muu hulgas laiendada kaebust kohtuotsuse neile osadele, mille peale esialgselt ei kaevatud.
48. Vastuapellatsioonkaebus, TsMS § 635 lg 3 – võib esitada **14 päeva jooksul apellatsioonkaebuse vastustajale kättetoimetamisest alates**.
49. Toimiku väljanõudmine, TsMS § 636 – ringkonnakohus nõuab asja menetlenud esimese astme kohtult **viivitamata** pärast apellatsioonkaebuse kohtule saabumist välja asja toimiku. Esimese astme kohtu kantselei saadab nõutud toimiku **viivitamata** pärast üleandmisnõude saamist ringkonnakohtule. Samuti saadab esimese astme kohus ringkonnakohtule **viivitamata** elektrooniliselt kohtulahendi, välja arvatud, kui see on kättesaadav kohtuinfosüsteemi vahendusel.
50. Apellatsioonkaebuse menetlusse võtmise otsustamine, TsMS § 638 lg 1 – **viivitamata** – kohus võib küsida vastaspoole arvamust ja pooled ära kuulata;
51. Apellatsioonkaebuse menetlusse võtmine;
52. Asja ettevalmistamine, TsMS § 640 lg 1 – sh kohus toimetab apellatsioonkaebuse ära kirjakoos lisadega ning annab vajaduse korral menetlusosalisele **tähtaja** ringkonnakohtu poolt vajalikuks peetud küsimusele vastamiseks või nõuab menetlusosaliselt vastuse täiendamist **kohtu määratud tähtaja jooksul**.
53. Menetlusosalistele apellatsioonkaebusest teatamine, TsMS § 641 – kohus kohustab vastustajat koos apellatsioonkaebuse kättetoimetamisega apellatsioonkaebusele **kohtu määratud ajaks** kirjalikult vastama, märkides ära, mida vastus peab sisaldama. Kohus selgitab teistele apellatsioonimenetluse osalistele nende õigust esitada apellatsioonkaebuse suhtes oma seisukoht **kohtu määratud tähtaja jooksul**. Kui **kohus määrab asja arutamiseks kohtuistungi**, toimetab kohus menetlusosalistele kätte kutse istungile.

54. Apellatsioonkaebuse vastus, TsMS §-d 641 lg 1 ja 642 lg 5 – isik peab vastama **kohtu määratud tähtaja** jooksul, kuid esitamise tähtaeg peab olema vähemalt **14 päeva alates apellatsioonkaebuse kättetoimetamisest**.
55. Kohtuistungi määramine, TsMS § 640 lg 1 p 6, § 641 lg 3 – **kohus määrab kohtuistungi** asja läbivaatamiseks, kui asja ei saa lahendada kohtuistungit pidamata.
56. Apellatsioonkaebuse läbivaatamist takistav puudus, TsMS § 643 – **kohus annab mõistliku tähtaja** puuduste kõrvaldamiseks.
57. Menetlusosalise istungilt puudumine, TsMS § 649 lg 1 – **kohus võib lükata asja arutamise edasi**.
58. Apellatsioonimenetluse uuendamine, TsMS § 650 lg 1 ja 2 – kui ringkonnakohus jättis apellatsioonkaebuse läbi vaatamata seetõttu, et apellant ja tema esindaja kohtuistungile ei ilmunud ega teatanud mõjuvast põhjusest ilmumata jätmiseks, uuendab kohus menetluse apellandi avalduse alusel, kui kohtuistungilt puudumiseks oli mõjuv põhjus, millest ei saadud õigeaegselt kohtule teatada. Nimetatud avalduse võib apellant esitada ringkonnakohtule **kümne päeva jooksul kaebuse läbivaatamata jätmise määruse talle kätte toimetamisest alates**.
59. Ringkonnakohtu otsus, TsMS § 435 lg 1 – kohus teeb otsuse, kui asja on kohtu arvates arutatud ammendavalt ja **asi on lõpliku lahendi tegemiseks valmis**. TsMS § 452 lg 4 – otsuse võib **hiljem kui 20 päeva pärast** asja arutamise viimast istungit avalikult teatavaks teha üksnes mõjuval põhjusel, eelkõige kohtuasja eriti suure mahu või erilise keerukuse tõttu. **Otsuse avalikku teatavakstegemist ei või määrata hiljemaks kui 40 päeva pärast asja arutamise viimast istungit**.
60. Ringkonnakohtu täiendav otsus – avaldus selleks menetlusosaliselt otsuse **kättetoimetamisest 10 päeva jooksul, kohus omal algatusel 20 päeva jooksul** otsuses avalikult teatavakstegemisest alates.
61. Kassatsiooni esitamine, TsMS § 670 lg 1 – **30 päeva otsuse kassaatorile kättetoimetamisest alates (maksimum viis kuud)**. Kuid TsMS § 670 lg 2 kohaselt, kui ringkonnakohus tunnistas asja lahendamisel kohtuotsuse resolutsioonis kohaldamisele kuuluva õigustloova akti põhiseadusega vastuolus olevaks ja jättis selle kohaldamata, **ei hakka kassatsioonitähtaeg kulgema enne kohaldamata jäetud õigustloova akti kohta Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve korras tehtud otsuse kuulutamist**. Sama sätte lõike 3 kohaselt võib Riigikohus kassaatori taotlusel mõjuval põhjusel anda kassatsioonkaebuse esitanud poolele **täiendava tähtaja** kaebuse põhjendamiseks. Kaebuse põhjendamiseks antakse täiendav tähtaeg menetlusabi taotluse esitamisel (§ 187 lõikes 6 sätestatud juhul);
62. Vastukassatsioonkaebuse esitamine, TsMS § 673 lg 4 – vastustaja võib esitada vastukassatsioonkaebuse **14 päeva jooksul kassatsioonkaebuse vastustajale kättetoimetamisest alates või ülejäänud kassatsioonitähtaja jooksul, kui see on pikem kui 14 päeva**.
63. Kassatsioonkaebuse muutmine TsMS § 674 lg 1 – kaebuse muutmisele kohaldatakse kassatsioonkaebuse kohta sätestatud.

64. Menetlusdokumentide väljanõudmine TsMS § 675 lg 1 – kui kassatsioonkaebus on Riigikohtule esitatud, nõuab Riigikohus asja menetlenud ringkonnakohtult **viivitamata**, et see edastaks Riigikohtule toimiku ja elektrooniliselt kohtulahendi. Ringkonnakohus saadab toimiku ja kohtulahendi **viivitamata** pärast üleandmisnõude saamist Riigikohtule.
65. Menetlusosalistele kassatsioonkaebusest teatamine, TsMS § 677 lg 1 – pärast nõuetekohase kassatsioonkaebuse saamist teatab Riigikohus sellest **viivitamata** teistele menetlusosalistele ja toimetab kassatsioonkaebuse ära kirja koos lisadega neile kätte.
66. Kassatsioonkaebuse vastus, TsMS § 678 lg 4 – **vähemalt 20 päeva kassatsioonkaebuse kättetoimetamisest alates.**
67. Kassatsioonkaebuse menetlusse võtmise otsustamine, TsMS § 679 lg-d 1 ja 2 – **mõistliku aja jooksul** pärast vastustajale ja kolmandatele isikutele kassatsioonkaebusele vastamiseks ja seisukoha esitamiseks antud tähtaja möödumist. Kui kaebus on ilmselt põhjendamatu või ilmselt põhjendatud, võib menetlusse võtmise lahendada ka kaebust teistele menetlusosalistele saatmata või enne käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud tähtaja möödumist.
68. Kassatsioonkaebuse menetlusse võtmine.
69. Asja ettevalmistamine, sh TsMS § 681 lg 1 p 5 – kohus **annab vajaduse korral menetlusosalisele tähtaja** vastamiseks Riigikohtu poolt vajalikuks peetud küsimusele või nõuab menetlusosaliselt vastuse täiendamist **kohtu määratud tähtaja** jooksul.
70. **Kohus määrab** kohtuistungil toimimise aja, TsMS § 681 lg 1 p 4.
71. Riigikohtusse kutsumine ja menetlusosaliste puudumine istungilt, TsMS § 686 – kui menetlusosaline ei ilmu kohtuistungile, võib Riigikohus lahendada kaebuse tema osavõtuta või **asja arutamise edasi lükata.**
72. Asja läbivaatamine kohtuistungil, TsMS § 687.
73. Asja üleandmine Riigikohtule, TsMS § 690.
74. Riigikohtu otsus, TsMS § 694 lg 3 – **30 päeva jooksul** pärast asja arutamise viimast istungit või kirjalikus menetluses taotluste ja dokumentide esitamiseks ettenähtud tähtpäeva möödumist. Mõjuval põhjusel, eelkõige kohtuasja eriti suure mahu või erilise keerukuse tõttu võib määrusega avalikult teatavakstegemist pikendada kuni **60 päevani.**
75. TsMS § 694 lg 2 – Riigikohtu otsus ja kassatsioonkaebuse menetlusse võtmisest keeldumise määrus jõustuvad nende avalikult teatavakstegemise päeval ja nende peale ei saa edasi kaevata.